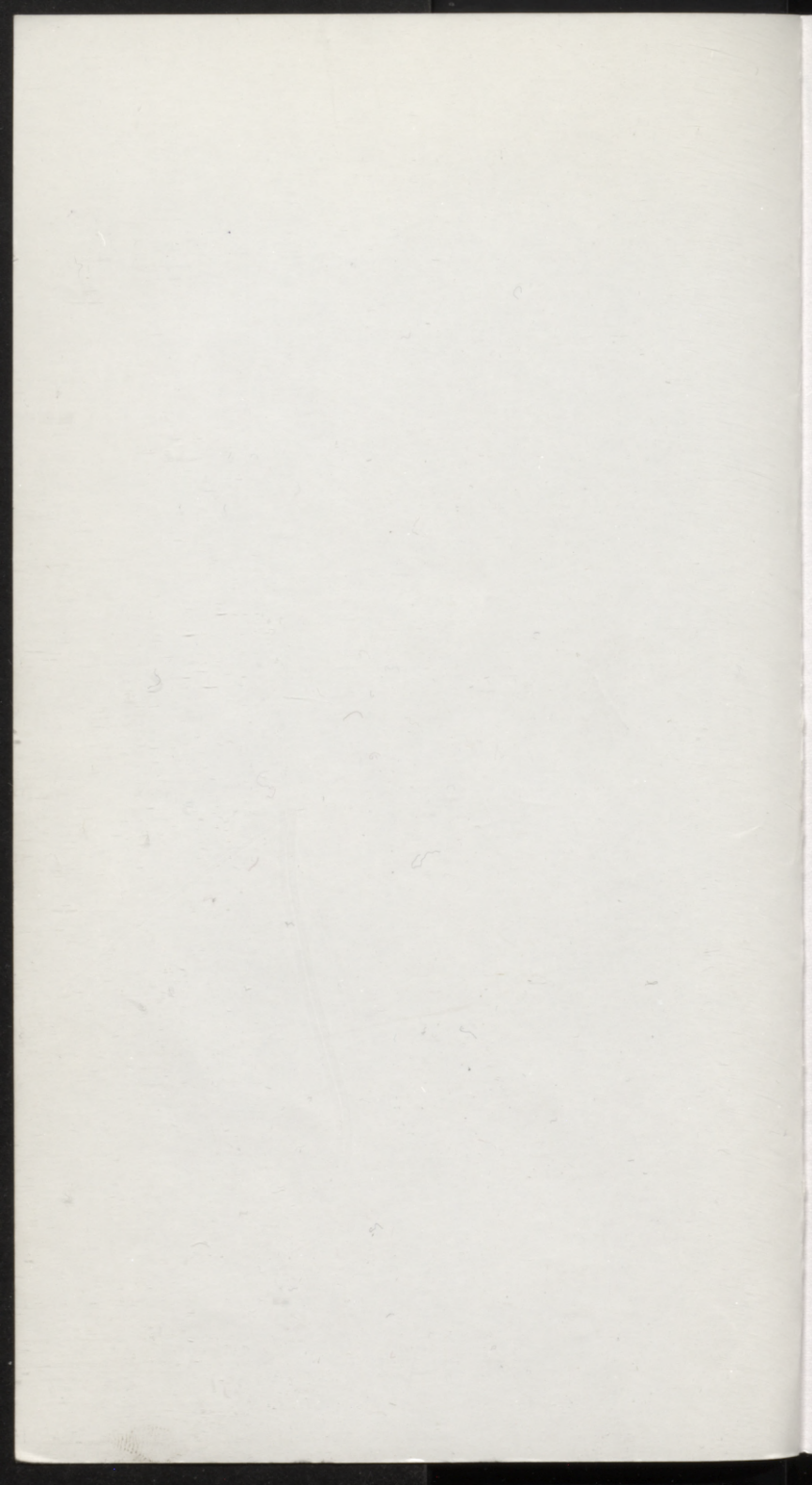

**Jānim
Čakstems
140**

Kontroleksemplārs

Jānim Čakstem 140

Handwritten text, possibly a name or title, mostly illegible due to fading.

Janin Carsten 190

2000-3
318

L
9

Jānim Čakstem 140

Fonds Latvijas Vēsture
2000

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

UDK 94(474.3)+929(063) 2000- 6.152
Ča 310 0300034561

Jānim Čakstem 140

Zinātniskās konferences materiāli

Rīga, 2000, 88 lpp.

Redaktore, korektore *Gunta Micāne*

Datorsalikums *Svetlana Zīle*

Maketēšana un dizains *Andrejs Zīle*

Vāka dizains *Andrejs Zīle;*

izmantota Mārča Stumbra glezna

Izdevējs *LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds*

© Latvijas Universitāte, 2000

© Autortiesības pieder autoriem, 2000

ISBN 9984-643-17-4

Saturs

Paulis Kļaviņš (priekšvārds) Taisnības uzvarēs	7
Juris Zaķis Jānis Čakste – prezidents un profesors	9
Jānis Stradiņš Jāņa Čakstes personība un Latvijas valsts tapšana	14
Ilgvars Butulis Jānis Čakste Latvijas vēsturē	31
Ainārs Dimants Jānis Čakste – akadēmiskās vienības “Austrums” dibinātājs	41
Aivars Stranga Jānis Čakste – lielais Latvijas demokrāts	54
Aivars Fogels Jānis Čakste – pedagogs un starptautiskās tiesības	62
Ilga Kreituse Valsts prezidents kā valsts daļa	66

Pielikumi

- Jānis Čakste**, *Runa Satversmes sapulces svinīgajā sēdē*
1921. gada 28. janvāri par godu Latvijas
Republikas starptautiskajai atzīšanai 73
- Jānis Čakste**, *Runa Satversmes sapulces pēdējā sēdē*
1922. gada 3. novembrī 76
- Māra Glazjeva
Aicina Jāņa Čakstes muzejs "Auči" 78
- Gunta Micāne
Meklējot paliekošo 86

Priekšvārds

Paulis Kļaviņš

Jāņa Čakstes d.v. Fonda
priekšsēdētājs

Taisnības uzvarēs

Deviņus gadus pēc atmodas sākuma – kad jau bija atgūta Latvijas valsts neatkarība, atjaunota Satversme, okupācijas karaspēks atstājis Latvijas zemi un darbojās otro reizi kārtēji ievēlētā Saeima, neliels pulciņš zinātnieku un politiķu gan no jaunās, gan no vecākās paaudzes atskārta nepieciešamību veidot fondu demokrātijas veicināšanai. Iniciatori 1996. gada 8. martā nodibināto fondu nosauca pirmā Latvijas valsts prezidenta Jāņa Čakstes vārdā. Tieši šīs personības garīgais formāts – viņa spēja nepakļauties atsevišķu partiju interesēm, bet gan strādāt visu iedzīvotāju kopējā labuma vairošanai – ir mūsu politiskās orientācijas ideāls.

Čakste ir ticējis, ka taisnība vienmēr uzvarēs. Arī mēs tam ticam un baudām jau politiskās taisnības pirmo augli – brīvību. Bet, kamēr paliek apslēpti valsts lielo zaudējumu un parādu radītāji, paliek nesodīti valsts līdzekļu izšķērdētāji un netaisnie īpašumu privatizētāji, tikmēr vairums pilsoņu, savukārt, paliek izsalkuši un izslāpuši pēc taisnības un ir spiesti konstatēt, ka taisnība Latvijā vēl joprojām nav galīgi uzvarējusi.

Tomēr Latvijas labklājība ir pašas tautas rokās, un neviens tai labākus likumdevējus nedāvinās, ja vēlētāji tādus Saeimas solos neiecels. Te nu paveras politiskās orientācijas milzīgais darba lauks. Pilsoņiem jāiegūst savas varas apziņa un jāpārvalda ietekmes mehānika demokrātiskās valsts iekārtā. Šim darba laukam kalpo Jāņa Čakstes demokrātijas veicināšanas fonds.

Latvijas pirmā Valsts prezidenta personības godināšanai un darba izpētei bija veltīta 1999. gada 14. septembrī LU Mazajā aulā rīkotā zinātniskā konference, ko Jāņa Čakstes d. v. Fonds rīkoja sadarbībā ar Latvijas Zinātņu Akadēmiju un Latvijas Valsts Universitāti, reizē pieminot Jāņa Čakstes 140. dzimšanas dienu. Mēs ticam, ka šī ievērojamā valstsvīra mūža darbs un taisnīguma ideāls palīdzēs skaidrot arī Latvijas tagadni labākai nākotnei.

Juris Zaķis
LU rektors

Jānis Čakste – prezidents un profesors

Tik pie gara gaismas kļūstot, tauta zied un tauta zel.
(*Vaca dziesma jaunās skaņās*)

Dzimis pirms simts četrdesmit gadiem – 1859. gada 14. septembrī, Latvijā. Tā par J. Čaksti varam teikt mēs šodien. Toreiz viņa dzimšanas vieta nebija Latvija, bet gan viena no Krievijas guberņām. Tāpat tas bija krietni agrāk – 1825. gadā dzimušajam Kr. Valdemāram, kas gan sevi jau studenta gados Tērbatas Universitātē lepni dēvēja par *latvieti*. Maz gan toreiz bija tādu, kas saprata šo žestu, jo bija taču parasts valsts iedzīvotājus saukt vārdā, kas atvasināts no valsts, kurā tie dzīvo, nosaukuma.

Bet J. Čakstem liktenis bija lēmis kļūt par pirmo tādas valsts vadītāju, kura apliecināja apzīmējuma *latvietis* lietošanas leģimitāti.

Sen jau apklusušas to cilvēku balsis, kas bija tā laika notikumumu līdzdalībnieki vai vismaz vērotāji. Mums pat neiespējami atkārtot viņu teikto pēc rakstītajām liecībām, kas nav spējīgas pārnest visu izjūtu bagātību un domu dziļumu, kā dēļ mēs esam pieraduši par tiem laikiem spriest ļoti sausi un nepārliciecināši.

Kā gan justos J. Čakste, klausoties mūsdienu “daiļsījumā” sniegtu šādu viņa rakstītu vēstījumu:

“Diskrēts lūgums mūsu tautietēm.

Mūsu tauta pasaules karā zaudējusi daudz ļaužu. Rēķina, ka kaujās vien no 1914. līdz 1918. gadam krituši vairāk kā 30 000. Vēl lielākus upurus ir prasījuši bēgļu laiki, sevišķi bērnu starpā. Salīdzinot ar agrākiem zaudējumiem, ir tas, ko mēs tagad cīnoties par savu pašu brīvību zaudējam, tikai zieds.

Šie zaudējumi ir jānolīdzina.

Bet kāda cita lieta ir vēl daudz ļaunāka. Tā ir tā viena vai divu bērnu sistēma vai pat bezbērnība.

Tagad nu, mīļās tautietes, kad Latvija ir pierādījusi, ka viņa ir dzīvotspējīga, tagad, kur visas sirdis pukst priekš mūsu Latvijas, kur visas rokas priekš viņas strādā, kur jūs pašas ne vien nenogurušas strādājiet, bet pat ziedojiet tai savas rotas, tagad es vēl lūgtu: padariet mūs stiprus, dodiet mums bērnus. Apdomājiet, ja sistēmu vietā katrā mūsu ģimenē mudžētu sešas (divreiz vairāk, nekā TP programma šodien! – J.Z.) mazas galviņas, tad jau pēc viena auguma mēs skaitītu Latvijā nevis 2 un pus miljona iedzīvotāju, bet 7 un pus miljona (un visi latvieši! – J.Z.)!

Es paredzu, jūs pacelsit pirkstu un rādīsiet man citus, daudz lielākus noziedzniekus pret savu tautu – mūsu vecpuišus. Es jums piekřītu. Īsti patrioti viņi nav. Tas ir skaidri. Bet kas ar tiem darāms, par to būs jāaprunājas ar mūsu finansu ministru.

Līdz šim jūs, mūsu tautietes, dzīvi atsaucaties uz katru uzaicinājumu pēc palīdzības, kad vīrieši vai strādāja, vai karoja, lai uzceltu Latvijas valsti. Es esmu pārliecināts, ka jūs neliegsieties padarīt Latviju stipru un varenu. Un to jūs variet.”

Šādi domāja un tā runāja Latvijas Valsts prezidents un Latvijas Universitātes profesors. Tā domāja un runāja cilvēks ar jau lielu izglītības un dzīves pieredzes bagāžu, kura gūta bija laikā, kad nākošās Latvijas nemaz vēl nebija. Un šo jauno Latviju ar labām zināšanām un milzīgu pozitīvu lādiņu pildīti cēla daudzi viņam tik līdzīgie.

Ir labi zināms, ka cilvēkus vienotam mērķim vienlīdz sekmīgi var apvienot spēcīgs kā pozitīvais, tā arī negatīvais lādiņš. Bet ir zināms arī tas, ka pozitīvais lādiņš pēc pirmā mērķa sasniegšanas tikpat droši vada uz nākošo, ko nespēj negatīvais. Un vai nav tā, ka šodien Latvijas neatkarību atjaunojam gandrīz tikai naida pret iepriekšējo režīmu vadīti? Tāpēc ir tik nozīmīgi ne tik daudz salīdzināt sevi ar citiem, cik dziļi ielūkoties pašiem savā tik ļoti bagātajā vēsturē. Vēsture, kurai līdzīgu pasaulē nav iespējams atrast.

Par J. Čakstes priekštečiem vēsture liecina, ka tie esot bijuši cieši ar Latvijas zemi saauguši daudzās paaudzēs. Esot bijuši īsti darba cilvēki, norūdīti un cieti. Pats Jānis jaunībā gan nav izjutis trūkuma slogu. Studiju gados viņa kolēģis M. Bruņenieks pat teicis: "Mums studentu starpā bija maz tādu tēva dēlu kā Čakste un citi..." Un tāpēc viņš varēja daudz laika veltīt aktīvai sabiedriskai dzīvei. Jau skolas gados viņš atklāja un attīstīja savas organizatora un oratora spējas, kas tika liktas lietā tautas nākotnes labā. Tieši šo mērķu vadīts, viņš 1882. gadā iestājās Maskavas universitātes juridiskajā fakultātē.

Tas bija laiks, kad Krišjānis Valdemārs un Kronvaldu Atis Tērbatā jau bija uzsākuši akadēmiski augsti izglītoto latviešu pulcināšanu, vienojot viņus kā ar ideālistisku, tā arī ar tīri praktisku latviešu tautas nākotnes redzējumu. Šo pašu ideju vadīti, J. Čakstes aktīvā līdzdalībā 1883. gada 19. oktobrī pulcējās 15 Maskavas universitātes studenti, kuri bija pieaicinājuši arī Kr. Valdemāru un Kr. Baronu, lai dibinātu savu pulciņu. Turpmākajos gados tas izveidojās par spēcīgu studentu biedrību, pārtopot vēl šodien eksistējošajā "Austrumā". J. Čakste palika ar to saistīts visu mūžu, pat tad, kad jau bija Latvijas Valsts prezidents, tā saglabājot savu jaunībā iegūto cieņu pret studentiem kā nozīmīgākajiem Latvijas nākotnes veidotajiem, kā arī izjūtot viņu centienus un viņu reālās dzīves problēmas. Šī ievirze bija pamatā tam, ka paralēli jaunās Latvijas valsts veidošanai viņš ļoti daudz uzmanības veltīja arī tās pirmās nacionālās augstskolas – Latvijas Universitātes dibināšanai, pats kļūstot par tās docentu tad, kad jau bija augstajā Latvijas Tautas Padomes priekšsēdētāja amatā.

Ir saglabājušās spilgtas LU studenta Mārtiņa Celma atmiņas, kurās viņš raksta, ka "J. Čakstes ideālisms un cīnītāja gars atstāja lielu iespaidu uz tiem progresīvajiem un demokrātiski noskaņotajiem studentiem, kuru sirdīs arī dega tā pati vēlēšanās kā Čakstem – strādāt latvju tautas garīgās un materiālās labklājības labā, stādīt savu personīgo labumu nevis pirmā, bet gan otrā vietā" (LU profesores L. Birziņas atstāstījumā).

1919. gada 14. novembrī Latvijas Augstskolas Organizācijas komiteja J. Čaksti ievēl par profesoru. Bet Latvijas pirmā Saeima, kas savu darbu uzsāka 1922. gada 7. novembrī, ievēl viņu par Valsts Prezidentu. Un J. Čakste lūdz LU piešķirt viņam akadēmisko atvaļinājumu uz trīs prezidenta pilnvaru gadiem. Par nozīmīgu veikumu LU labā augstskolā savā piektajā dzimšanas dienā viņu ievēl par juridisko zinātņu Goda doktoru.

Bet atgriezties darbā par LU profesoru viņam neizdodas, jo J. Čakste tiek atkārtoti vēl uz trīs gadiem ievēlēts par Valsts Prezidentu. Jaunā termiņa beigās nespasnie- dzis, 1927. gada 14. martā viņš aiziet mūžībā.

Un tā spilgtākais, ko varam gūt no LU profesora un pirmā Latvijas Valsts prezidenta dzīves, ir tieši šis ļoti nozīmīgais apvienojums – uz augsta akadēmiskuma un tajā sakņota ideālisma balstīta reāla kalpošana savai tautai un valstij, tās aicinātam ieņemot visaugstākos vadības posteņus.

Garš bija J. Čakstes ceļš uz šīm virsotnēm. Par LU profesoru viņš tika nominēts tikai pēc pilnu sešdesmit gadu vecuma sasniegšanas. Par valsts prezidentu viņš kļuva sešdesmit trīs gadu vecumā. Vai tikko kā dzimušajai Latvijas valstij un tikko kā nodibinātajai Latvijas Universitātei nepiederējās jaunāki vadītāji un mācībspēki? Protams, ka bija arī jaunākas kandidatūras. Bet ilgstošā laikā uzkrātā, pārbaudītā un izsvērtā pieredze tika novērtēta augstāk, atstājot otrajā plānā nepieredzējušo un mazāk akadēmiski sagatavoto dedzīgumu un straujumu. Un šī ievirze stingri iegūlās kā jaunās Latvijas valsts, tā arī tās Universitātes pamatos, turpmākajos gados izvirzot Latviju Eiropas attīstītāko valstu priekšgalā, novietojot to vienā no pirmajām vietām Eiropā augstākās izglītības apjoma un kvalitātes ziņā.

Nedaudz par šodienu.

Pārsteidzīgi citu priekšā sevi atzinusi par atpalikušiem, mūsu atjaunotās Latvijas valsts vadītāji strauji metās iepazīt citas zemes, lai no tām atvestu kaut ko kopēt cienīgu. Un tā pēc pagaidam Latvijas vēsture lielākās valdības organizētās grupas atgriešanās no Taivas

toreizējais izglītības ministrs kā lielāko atklājumu pārveda to, ka tur valdībā esot gandrīz tikai bijušie augstskolu profesori. Vairākus gadus vēlāk arī man tika dota iespēja pabūt šai zemē un es pārlicinājos par novērojuma pilnīgu pareizību. Kad skaistais ceļojums valdības pārstāvjiem bija aiz muguras, neviens pēc tam par šo atklājumu nekad un nekur neieminējās. Laikam jau virsroku bija ņēmis parastais princips – redzu tikai to, ko gribu redzēt, atzīstu tikai to, kas man ir patīkamākais. Visu pārējo var aizmirst vai izlikties neredzam.

Un tomēr cerību stariņš ir atspīdējis. Latvijas jaunā Valsts Prezidente Vaira Vīķe-Freiberga nu ir jau otrā mūsu valsts vēsturē Prezidente – Profesore. Kaut nu tā kļūtu par mūsu kā attīstītas valsts tradīciju!

Jānis Stradiņš

Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents

Jāņa Čakstes personība un Latvijas valsts tapšana*

Latvija kā valsts tapa 20. gadsimtā pēc lielo Eiropas impēriju sabrukuma pirmā pasaules kara gaitā, bet ne par to šodien būtu jārunā. Latvijā kā valsts varēja rasties tādēļ, ka tās nācijai bija pietiekama gatavības pakāpe, pietiekams ekonomisks, politisks, intelektuāls briedums, lai zeme varētu kļūt par valsti. Tā varēja rasties tādēļ, ka bija pietiekami liela mēroga personības, kas ideju spēja vērst īstenībā. Politikā varam minēt vairākus vārdus – K. Ulmanis, J. Čakste, Z. Meierovics, M. Valters, Rainis, Pauls Kalniņš, G. Zemgals un citi, literatūrā un mākslā – vēl vairāk. No šī vārdu zvaigznāja ļoti bieži, ja ne parasti tieši ar Latvijas valsts proklamēšanu saista divus uzvārdus – Kārli Ulmani kā pirmo Pagaidu valdības Ministru prezidentu un Jāni Čaksti kā pirmo Tautas padomes priekšsēdētāju (1918–1920), vēlāk – pirmo Satversmes sapulces priekšsēdētāju (1920–1922) un pirmo Latvijas Republikas valsts prezidentu (1922–1927). Saprotams, nenoniecinošot citus nopelniem apveltītus vīrus, arī militāros darbiniekus.

Jāni Čaksti daudzina kā demokrātisma tradīciju iedibinātāju Latvijā, kura vadībā izdiskutēta un pieņemta Satversme, ir darbojusies Satversmes sapulce un Saeima, daudzina kā izcilu juristu, starptautisko tiesību speciālistu, kā Latvijas Universitātes tiesību zinātņu goda doktoru un ārstata profesoru. Par visu to runājot, piemirstam, ka šie epiteti skar tikai Jāņa Čakstes mūža

* Ievadreferāts zinātniskajā konferencē "Jānis Čakste – Latvijas Republikas pirmais prezidents" (Rīgā, 1999. g. 14. sept., LU Mazajā aulā).

pēdējos 8 gadus, kad viņš bija jau pārkāpis 60 gadu sliekšni, kad viņa personība, tiesiskie principi un pasaules uzskats sen jau bija izveidojušies.

Ir dzirdēts, ka Latvijas Republika tapusi kā dzejnieku un mākslinieku republika, kā trešo tēva dēlu republika, jaunāko saimniekdēlu republika - tās vadītāji bija atgājuši no zemes, saimniecības, pievērsušies politikai un uzgājuši uz vēstures skatuves spontāni līdz ar pašu valsti. Manuprāt, Latviju veidoja trejāda tipa politiķi. Pirmie bija vecākās paaudzes politiķi, tādi kā Čakste, Zemgals, Vilis Olavs, Goldmanis, Zamuels, Zālītis, A. Bergs, kas izvirzījās sabiedriskajā dzīvē jau cara laikā (daļa šādu politiķu – sabiedrisko darbinieku, kā Fr. Veinbergs, A. Krastkalns, pa daļai A. Niedra no Latvijas valsts idejas gan novērsās). Otri bija jaunākas paaudzes pilsoniski politiķi – K. Ulmanis, Z. Meierovics, M. Valters, kas izvirzījās tieši Latvijas tapšanas laikā. Trešie bija sociāldemokrāti – 1905. gada revolucionāri, vēlākie trimdinieki, no kuriem daļa aizgāja Latvijai naidīgā Krievijas komunistiskajā elitē, bet citi darbojās pārveidotajā LSDSP, jaunās Latvijas labā, tikai ar citādiem mērķiem un ideāliem.

Salīdzinājumā ar 18 gadus jaunāko Kārli Ulmani Čakste bija 19. gadsimta cilvēks, pirmās tautiskās tiešās tradīcijās izveidojusies personība, kamēr Ulmanis nobrieda 20. gadsimta sākumā – Latvijā un Amerikā, izauga ne no latviešu tiesību jomas un sabiedriskās dzīves, bet no latviešu zemnieku praktiskās dzīves, no lauksaimniecības inovāciju popularizēšanas.

Šajā Čakstes piemiņas dienā negribas pretstatīt viņu Kārlim Ulmanim, tomēr ir jāatzīst: tie bija dažādu paaudžu, dažādu raksturu, dažādas dzīves pieredzes cilvēki, savā ziņā tomēr pretstati. Ja Kārlis Ulmanis bija neatkarības, jaunās valsts izcīnīšanas praktiķis, tad Čakstes pamatnopolns ir demokrātijas, tiesiskuma ideju iedēstīšana jaunajā valstī, tolerances veidošana, eiropiskas valsts veidošana. Kārlis Ulmanis un Jānis Čakste abi, bez šaubām, bija Latvijas patrioti, latvieši, zemgalieši, bet Kārli Ulmani par eiropieti varētu nosaukt ar iebildēm, viņā vairāk dominēja amerikāniskā pieredze, sāku-

mā viņš darbojās kā demokrāts, bet vēlāk Latvijas pieredze un paša raksturs, varbūt ambīcijas ievirzīja viņu autoritāriзмā. Čakste turpretī centās veidot Latviju kā demokrātisku, rietumeiropisku valsti, un grūti sacīt, kas būtu noticis, ja 1934. gada 15. maijā Čakste būtu vēl bijis valsts prezidents. Šajā ziņā Čakste salīdzināms ar Tomašu Masariku Čehoslovākijā vai Pēru Svinhufvudu Somijā, un piebūdim, ka šīs valstis starpkaru posmā aizgāja pa demokrātijas ceļu, kamēr vairumā jaundibināto Eiropas valstu izveidojās autoritārs režīms.

Čakste, Zemgales bajāra, turīga un raksturā neatkarīga zemnieka dēls no Lielsesavas, vēlāk Emburgas, gandrīz visu mūžu bija cieši saistīts ar Kurzemes guberņas metropoli Jelgavu. Kā Jelgavas klasiskās ģimnāzijas (bij. *Academia Petrina*) audzēknis un viens no latvju ģimnāzistu literāro vakaru dalībniekiem viņš agri savā karogā ierakstīja tautas un tēvijas ideju, jaunībā bija samērā naidīgs vāciešiem, vismaz privilēģētai Baltijas vācu muižnieku kārtai. Atšķirībā no vairuma laika biedru – latviešu, kas par studiju vietu izvēlējās vācisko Tērbatu, Čakste devās studēt uz Maskavu, un, proti, lai klausītos liberālos, Aleksandra II reformu gaisotnē izaugušos krievu jurisprudences profesorus, izcilus tiesībniekus un lai varētu būt līdzās Krišjānim Valdemāram. Valdemārs bija Čakstes ideāls, kuram jauneklis sekoja gan saimniecisko reformu centienos, gan tautas pašapziņas veicināšanā, gan inteliģences pienākuma apziņas veidošanā, iestājoties par savu tautu un tās kultūru.[1] Maskavā Čakste organizēja (1883) latviešu studentu literāros vakarus, no kuriem izauga tagadējā akadēmiskā vienība "Austrums", kas joprojām tur jo augstu Čakstes ideālus. Valdemāra ģimenē Čakste bija savs cilvēks, bet Maskavas Universitātē viņš guva teicamu jurista izglītību, īpaši izglītojoties romiešu tiesībās.

Čakstes personība veidojās vēl tiešā Valdemāra, Alunāna, Brīvzemnieka, jaunlatviešu ietekmē. Čakste pats stāvēja tuvu Alunānu ģimenei (Jura Alunāna brāļiem), bija tiešā saskarē ar Frici Brīvzemnieku, no kura vadītajiem literārajiem vakariem Maskavā viņš gan norobe-

žojās, izveidojot to pretmetu – “Maskavas latviešu studentu vakarus” (vēlāko “Austrumu”)[2]. Tātad – novēlojies jaunlatvietis, ideālists, varētu sacīt.

Sekojošā Čakstes darbība – veselu 30 gadu garumā – saistīta ar Jelgavu, kur viņš bija advokāts, iecienīts sabiedriska darbinieks, bezmaz vai visu Jelgavas latviešu organizāciju (Jelgavas Latviešu biedrība, Kurzemes biškopju biedrība, Jelgavas Sarkanā krusta komiteja u. tml.) priekšnieks, IV Vispārējo Dziesmu svētku organizētājs, kurus rīkoja 1895. gadā par godu Kurzemes pievienošanās Krievijai 100 gadei, laikraksta “Tēvija” izdevējs un redaktors, cīnītājs par agrāro attiecību pārkārtošanu Kurzemē, zemnieku tiesību aizstāvis daudzās prāvās. 1905. gadā Jelgavā viņš piedalījās Latvijas autonomijas projekta izstrādāšanā – dokuments, diemžēl, reakcijas laikā ticis iznīcināts, bet tā 15 punktus esot bijis runāts par jaunu pārvaldes iekārtu, skolu, tiesu u. tml., tātad par samērā tālu ejošu Latvijas autonomiju.

Līdz Piektā gada revolūcijai un Nikolaja II izdotajam Oktobra manifestam istu, profesionālu politiķu Baltijā nevarēja būt, kaut gan vācbaltieši no sava vidus izvirzīja t.s. *Landespolitiker*, bet latvieši un igauņi – tautiskās kustības ideologus. Taču ietekmēt impērijas iekš- un ārpolitiku tieši un darboties “lielajā politikā” patvaldības apstākļos nebija ne mazākās iespējas. Tikai ar cara manifestu un Krievijas valsts domes vēlēšanām impērijā ienāca kaut kas līdzīgs politikai. I Valsts Domē no Kurzemes guberņas ievēlēja arī J. Čaksti, un viņš darbojās tajā no 1906. gada aprīļa līdz jūlijam, pieslejšoties konstitucionālo demokrātu (t.s. kadetu) frakcijai. Domē Čakste mēģināja piedalīties agrārlietu sakārtošanā un iestājās “autonomistu klubā” (līdz ar poļu, ukraiņu, igauņu u.c. deputātiem), lai panāktu impērijas tautām kaut ierobežotu autonomiju. Viņš pievienojās prasībai piešķirt visiem pilsoņiem vienlīdzīgas tiesības likuma priekšā (cara impērijā jau būtībā pilsoņu nebija, bija tikai pavalstnieki!). Šādas prasības caram, saprotams, nešķīta patīkamas, Valsts Domē atlaida, un Čakste kopā ar 180 domniekiem devās uz toreiz autonomo Somiju, kur

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

2000- 6. 152

10. jūlijā parakstīja t.s. Vīborgas uzsaukumu, aicinot līdz jaunas tautas pārstāvniecības sasaukšanai nemaksāt nodokļus un nedot zaldātus armijai. Par to šie deputāti, Čaksti ieskaitot, tika tiesāti: 1907. gada decembrī visiem piesprieda pa 3 mēnešiem cietumā.

Soda mēnešus Čakste izcieta Jelgavas cietumā. Sekoja aizliegums ieņemt jebkādus sabiedriskus amatus. Čakste turpināja advokāta darbu un iekopa savu saimniecību "Aučus".

Atgriezies sabiedriskā darbā Čakste varēja tikai latviešu tautai traģiskajās dienās, kad sākās pirmais pasaules karš un Kurzemi drīz vien okupēja ķeizara Vācijas karaspēks. Čakste, toreiz Sarkanā krusta Jelgavas komitejas priekšsēdētājs, bēgļu gaitās ar prāvo ģimeni nokļuva Jurjevā (Tartu), tika izvirzīts par bēgļu aprūpes komitejas priekšnieka Viļa Olava biedru, bet pēc viņa nāves – par priekšnieku. Šī komiteja 1916. gada beigās deleģēja Čaksti uz ASV, lai informētu turienes sabiedrību par latvju tautas dramatisko likteni. Taču Stokholmā bija ilgi jāgaida uz kuģi un Čakste šo laiku izmantoja, lai autonomisma garā uzrakstītu brošūru "Die Letten und ihre Latvija" (pilnīgs latviešu tulkojums publicēts krājumā[3]). Uz Ameriku viņš tā arī neaizbrauca, jo Stokholmu sasniedza vēsts par Februāra revolūciju. Krievijā izklienēto kurzemnieku kongress Tartu "Vanemuines" nams 1917. gada aprīlī ievēlēja Kurzemes zemes padomi un par gubernas komisāru (resp. gubernatoru) Jāni Čaksti. Tieši Tartu atradās evakuētā Kurzemes gubernatora kanceleja, iestādes, arhīvi. Tā Čakste kļuva par gubernatoru, gan bez teritorijas. Oktobrī, jaunu vācu uzbrukumu gaidot, gubernatora rezidenci evakuēja uz Kazaņu, kur Čakste nonāca dažas dienas pirms Oktobra apvērsuma. Sākās konflikti un arī kompromisi ar vietējo komunistu varas orgāniem - Čakste ļoti centās paglābt no iznīcības gubernas dokumentus un arhīvus, organizējot t.s. gubernas likvidācijas komisiju. Šajā laikā Čakste aktīvi iesaistījās Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes (LPNP) darbībā, brauca uz tās sēdēm Petrogradā, kur jau 1918. gada 26. janvārī principā tika pasludināta Latvijas neatkarība.

1918. gada vasarā Kazaņā Čaksti mēģināja arestēt komunisti, viņš aizbēga uz Maskavu, kur dzīvoja puslēģāli, ar lielām grūtībām panāca iespēju atgriezties dzimtenē, Jelgavā nonākdams 1918. gada 11. novembrī. "Auči" bija izdemolēti. Brīdī, kad viņš bija pieķēries savas mājas elementārai sakopšanai, viņu sasniedza ziņa par Latvijas neatkarības proklamēšanu un par to, ka viņš, Čakste, ievēlēts Tautas Padomes (TP) priekšsēdētāja amatā, jo Čakste patiešām bija autoritatīvākais no demokrātiski noskaņoto latviešu pilsonības darbiniekiem, ko tautā plaši pazina kā bēgļu aprūpēšanas organizatoru un miera laika sabiedrisku darbinieku.

Ir daudz minējumu, kādēļ Čakste nav piedalījies 1918. gada 18. novembra valsts proklamēšanas aktā – vēsts par to viņu itin kā sasniegusi par vēlu, ceļš no Jelgavas bijis slidens, nav bijuši apkalti zirgi, Čakste īsti neesot pārzinājis situāciju un politiku norunu aizkulises. Manuprāt, nav bez pamata Ādolfa Klīves atmiņās izteiktais viedoklis – nav bijis skaidrs jautājums, kas reprezentēs jauno valsti – LPNP vai Tautas Padome, vai proklamējamā valsts orientēsies uz Antantes lielvalstīm, vai uz atjaunoto pēcrevolūcijas Vāciju, kur dominēja sociāldemokrāti, nav bijis skaidrs, cik lielā mērā pilsoniskās aprindas Latvijā sadarbosies ar sociāldemokrātiem? Latviešu bēgļu sabiedriskās aprindas jau 1917. gada oktobrī bija izveidojušas Latviešu Pagaidu Nacionālo Padomi, kur darbojās V. Zāmuels, A. Bergs, J. Goldmanis, J. Zālītis, J. Čakste, A. Klīve, Z. Meierovics, A. Kroders, J. Akurāters, J. Seskis. Šī organizācija nesarbojās ar sociāldemokrātiem, konsekventi orientējās uz Antanti, un tieši LPNP jau 1918. gada 11. novembrī panāca Latvijas neatkarības *de facto* atzīšanu no Lielbritānijas ārlietu ministra A. Balfura (un faktiski arī no Vatikāna ar Rīgas arhidiecēzes atjaunošanu). Tautas Padome turpretī izveidojās vācu okupētajā Rīgā, tūdaļ pēc ķeizariskās Vācijas sabrukuma, sadarbībā ar Vācijas pārstāvi A. Vinigu, vadošie te bija K. Ulmaņa Zemnieku Savienības politiķi, kas iestājās par nepieciešamību veidot bloku ar labējiem sociāldemokrātiem, tajā domi-

nēja K. Ulmanis, M. Valters, G. Zemgals, M. Skujenieks, P. Kalniņš. Vairāki LPNP locekļi pieslējās Tautas Padomei tās centienos proklamēt Latvijas valsti Rīgā, citi gribēja mazliet nogaidīt, kamēr Rīgā pārrodas LPNP vadītāji Goldmanis un Zāmuēls. Principiāli bija tas, ka Tautas Padome gluži reālistiski orientējās uz Vācijas palīdzību, ko vadīja sociāldemokrāti, un tikai maķenīt vēlāk konsekvēnti pārslēdzās uz Antanti. Taču piesardzīgākajos politikos varēja izraisīt bažas, vai šāda Latvijas proklamēšana patiks Antantei un nekavēs jau panākto *de facto* atzīšanu. iespējams, ka šis apstāklis bija noteicošais Čakstes rīcībā. Taču jau 19. novembrī viņš uzņēmās Tautas Padomes priekšsēdētāja amatu, lai jau tūdaļ pat, 23. novembrī, dotos uz Parīzi aizstāvēt Latvijas intereses Versaļas miera konferencē. Kaut arī šajā konferencē Latvijas pārstāvjus nepielaida, Čakste līdz pat 1919. gada jūnijam uzturējās ārzemēs – Londonā un Parīzē kopā ar savu visai aktīvu palīgu – Z. Meierovicu, visiem līdzekļiem sekmējot Latvijas neatkarības starptautisku atzīšanu[4,5].

Atgriezies Latvijā pēc Rīgas atbrīvošanas no lieliniekiem un Ulmaņa Pagaidu valdības klajas norobežošanās no vāciešiem, nodevis savas delegācijas vadītāja pilnvaras ārzemēs Z. Meierovicam, Čakste atklāja Tautas Padomes 1919. gada 13. jūlija sesiju Rīgā. Viņš atzina, ka “arvien auga tautā tā pārlicība, ka Tautas Padome ir Latvijas patstāvības un tautas brīvības idejas nesēja un ka, vadīta pagaidām no Tautas Padomes, tauta iet pretī spožai nākotnei”[3, 45. lpp.]. Vēl pozitīvāk par 1918. gada 18. novembra nozīmi Čakste izsacījās neatkarības proklamēšanas pirmajā gadadienā, pēc Bermonta sagraves [2, 50. lpp.]. Tā pamazām Čakste novadīja – ne bez grūtībām – Tautas Padomi līdz Satversmes Sapulcei, tolerantā, demokrātiskā garā, pārvarēdams arī dažu labu politisku un personisku antipātiju.

Kārlis Ulmanis neapšaubāmi bija lielāks taktiķis, darītājs ekstremālās situācijās. Domāju, Ulmaņa loma Latvijas neatkarības izcīnīšanas likločos, Brīvības karā tomēr bija izšķirīga, Čakstes nozīme šajā posmā bija

mazāk jaušama. Taču Latvijas kā demokrātiskas, tiesiskas valsts izveidošanā, republikas starptautiskā atzīšanā vairāk nopelnu pienākas Čakstem un Meierovicam. Arī Čakstes prasme saliedēt sabiedrību, personiskā autoritāte miera laikos bija lielāka. Savukārt saspringtās personiskās attiecības ar Kārli Ulmani, diemžēl, ar laiku pārgāja klajā ienaidā, kur pie vainas laikam bijušas abas puses. Še nepieminu Ulmaņa saimnieciskos darījumus savas partijas labā 20. gados, par ko nupat sacēlas apšaubāmas sensācijas sakarā ar igauņu vēsturnieka M. Ilmajerva jaunatklājumiem Maskavas arhīvos. Iespējams, ka godkārigais un izdarīgais Ulmanis nespēja samierināties ar to, ka pēc neatkarības izcinīšanas viņu atbīdīja malā un par valsts prezidentu atkārtoti ievēlēja Čaksti, nevis Ulmani: pirmajā vēlēšanu reizē, 1922. gadā, Čakste bija vienīgais kandidāts, kamēr otrajā reizē, 1925. gadā, Ulmanis pirmajā balsojumā guva 32, Rainis – 33 balsis, Čakste – 29 balsis, bet pēc Raiņa kandidāturas noņemšanas ievēlēja tomēr Čaksti ar 60 balsīm, kamēr Ulmanis saņēma tikai 31 balsi [4,5]. Par Čaksti balsoja centra partijas, sociāldemokrāti un mazākumtautību deputāti. Arī dzīves principi Čakstem un Ulmanim daudzējādā ziņā atšķīrās, un Čakste izstājās no Ulmaņa vadītās Zemnieku savienības, kurai viņš īslaicīgi bija pieslēgies, nebūdam mierā ar šīs partijas vadīšanas mehānismu. Taču viņa sniegtais Ulmaņa vērtējums izskan 1921. gada 16. jūnija vēstulē, kas adresēta Ulmanim, aizstājot viņu Ministru prezidenta amatā ar Z. A. Meierovicu: “Es nevaru atstāt neizceļot un ar pateicību nepieminēt visu to, ko Jūs esat veikuši, izpildot savu amata pienākumu, Latvijas valsts labā, it sevišķi tajā valsts dzīves laikmetā, kurā mūsu tauta bija spiesta ar apbruņotu roku aizstāvēt savu pasludināto brīvību un neatkarību.” [3, 178. lpp.]

Stājoties Latvijas priekšgalā, Čakste saprata – un to daudzkārt uzsvēra sarunās ar domu biedriem, ka uz latviešu sabiedrības prāvu daļu gulstas smags veco laiku mantojums – gan no cara laika (verdžiskums, spēja korumpēties, skaudība), gan arī no komunistiskajām

ilūzijām un vardarbības sludināšanas. Viņš mēģināja audzināt tautu Rietumu demokrātijas izpratnē, akcentēja likumības, kārtības, saticības nozīmi. Liela loma bija Čakstes dziļajai jurista izglītībai, valsts tiesību izpratnei, centieniem vienot partijas Latvijai. Viņš uzstājās kā sašķeltās tautas vienotājs parlamentārās demokrātijas apstākļos, ne tikai kā pilsonisko partiju pārstāvis, bet arī kā prezidents, kas baudīja toreiz Latvijā visai spēcīgās sociāldemokrātijas atbalstu un uzticību. Godīgums, ideālisms, iecietība pacēla viņu pāri sīkiem partiju strīdiem. Nav nejaušība, ka *Dr. iur. h. c.* saņemšanai izvēlētās lekcijas tēma LU Mazajā aulā skanēja: "Lietpratība, viņas nozīme un svars valsts un zinātniskajā dzīvē", jo Čakste visaugstāk vērtēja kompetenci.

Noteikti atzīmējama arī Čakstes konsekvētā virzība uz Baltijas valstu vienotību, kas izpaudās viņa valsts vizītēs uz Igauniju (1925. gada februārī) un Somiju (1926. gada maijā). Būdams tuvs un draudzīgs igauņu pilsoniskajiem politiķiem (īpaši J. Tinisonam), Čakste prata samierināt Latviju ar Igauniju pēc savstarpējiem pārpratumiem nenokārtotā robežu un nenovērtētās igauņu lomas dēļ Latvijas Brīvības cīņās. Tallinā Čakste pamatoti izcēla igauņu palīdzības pamatoto nozīmi Cēsu kaujās un abu tautu likteņu kopību. Žēl, ka šī triumfālā, igauņu sabiedrībā atzītā vizīte un savstarpējā saprašanās neguva tālāku attīstību turpmākajos gados [6].

Pēc izstāšanās no Zemnieku Savienības Čakste līdz mūža beigām palika bezpartejisks, kaut arī 1. Saeimas vēlēšanās ļāvās balotēties bezpartejisko un Demokrātiskās centra partijas sarakstā. Minēšu deputātus, ar kuriem kopā Čakste tika ievēlēts: P. Berģis, E. Felsbergs (LU rektors), Arvīds Kalniņš, K. Skalbe, J. Vesmanis, G. Zemgals. No citiem Čakstes domu biedriem (citās partijās) minami Z. A. Meierovics, O. Nonācs, A. Kviesis u. tml. [5,7]. Citēšu dažas Arvīda Kalniņa, Demokrātiskā centra pārstāvja, vēlāk plaši pazīstamā mežzinātnieka, profesora un akadēmiķa, liecības par Čakstes nostāju, jo, liekas, šis raksturojums ir samēra objektīvs (tas

publicēts J. Čakstes piemiņas krājumā 1928. gadā) [1, 126., 127., 128. lpp.]:

“Vērtējot mūsu politisko partiju dzīvi, nelaiķim sevišķi grūti bija samierināties ar dažu politiķu un pat partiju vadoņu aizraušanos ar privātiem veikaliem, kas vienu laiku pēc valsts nodibināšanās bija sevišķi “modē”, J. Čakste arvien tīri atklāti aizrādīja, ka *politiķi un valsts darbinieki nedrīkst tanī pat laikā būt arī veikalniki*. Sabiedriskam darbiniekam – politiķim demokrātiskā valstī pieder noteikšana par valsts kasi. Partijas līderis, kas pats saistījies ar veikaliem, vairs nebūs pietiekoši objektīvs: personīgās intereses nomāks sabiedrības prasības. Domājot par saviem uzņēmumiem, piemirsīsies tautas labums.

Čakste tomēr velti norādīja uz kļūmīgajiem piemēriem Amerikā, Francijā un citur, kur vien pret šo prasību kādreiz ticis grēkots. Pie mums šī uzskata pareizību pa lielākai daļai negribēja atzīt, tika uzsvērts, ka veikali vajadzīgi, lai uzturētu partiju un dotu tai plašākas agitācijas iespējas, ka turīgi partijas līderi pat ļoti vēlami.

Mūsu tautas vairākumam tik tuvā un J. Čakstes izteiktā doma tika jo bieži pārkāpta. Ieinteresētām personām ļoti nepatika, ka nelaiķis uz to aizrādīja katrā izdevīgā gadījumā, un taisni vairāki no tādiem ir sevišķi centušies mazināt J. Čakstes iespaidu tautā. Nelaiķis prezidents to labi zināja, bet, tā kā viņš cīnījās par principiem un ne pret personām, tad arī pats nekad personīgs nepalika un, piemēram, dienesta darīšanās, ar attiecīgiem cilvēkiem sastopoties, bija arvienu pret visiem vienlīdzīgi objektīvs. Ja, ievērojot parlamentāriskās tradīcijas, uz vienas vai otras Saeimas iespaidīgas frakcijas vēlēšanos kādam no atzīmētās kategorijas darbiniekiem bija jāuztic atbildīgs, pēc J. Čakstes domām attiecīgai personai nepiemērots darbs, nelaiķis par to skuma un sevi mierināja, ka pie šīs izvēles “tādi vien ir iespējami”!

<...> Savu politisko un citu darbinieku novērtējumu J. Čakste arvienu nodeva ļoti noteiktu, nerēķinoties ar to, ka šī vaļsirdība viņam sagādāja daudz nepatikšanu, ka ar to viņš ieguva sev daudz ienaidnieku.

Kad pienāca pirmās Saeimas vēlēšanu laiks un jau bija jāiesniedz kandidātu saraksti, pie J. Čakstes griezās arī vairākas citas partijas, cenždamās viņu pierunāt kandidēt uz to listēm. Šos priekšlikumus J. Čakste noraidīja vai nu tamdēļ, ka nepiekrita attiecīgo partiju programmai, vai arī tamdēļ, ka tās bija šauras šķiru partijas, par kurām trūka pārliecības, ka tās spēš attīstīt visai tautai pieņemamu darbību. Dažas partijas mūsu dzīvē stipri sekmējušas politiskas demagoģijas attīstību. Nelaiķis, turpretim, arvienu meklēja pēc plašākas bāzes, un tāda pirmās Saeimas vēlēšanu laikā bija bezpartejisko darbinieku un demokrātiskā centra blokam. Ar šo apvienību bija saistījušās ne tikai agrākās darba un tautas partijas, bet tai pieslējās arī vairākas lauksaimnieku organizācijas, augstskolas mācības spēki, armijas augstākie vadoņi, rakstnieki, žurnālisti un citi inteliģences pārstāvji. <...>

“Čakstes liste” guva labus panākumus, kaut arī, sevišķi uz laukiem, ne tik lielus, kā to varēja cerēt. Ievēlētie deputāti tomēr prata ap demokrātisko centru kā kodolu saistīt arī citas, vēlēšanās atsevišķi izgājušās vidusšķiru partijas. Centra partiju blokam pievienojās kā Latgales, tā pārējās Latvijas sīksaimnieku organizāciju pārstāvji un arī katoļu ievēlētie deputāti. Spēcīgā apvienība varēja Saeimā runāt 22 deputātu vārdā. Tai it viegli bija izvest J. Čakstes ievēlēšanu par mūsu pirmo Valsts Prezidentu.

Arvīds Kalniņš raksturoja arī Čakstes atturību, nevēlēšanos uzspiest savu kategorisko viedokli pat tajā blokā, ar kuru viņš kā politiķis bija saistījies. Viņš neesot piedalījies nevienā demokrātiskā centra vadošo orgānu sēdē un nav centies lēmumus ietekmēt, uztiept.

“Savus uzskatus par frakcijas lēmumiem J. Čakste arvienu izteica vienīgi privātā kārtā, visbiežāk frakcijas uzdevumā ar Prezidentu sakarus uzturošam deputātam. Prezidenta norādījumi nekad nav bijuši kategoriski; viņš arvienu tikai centies palīdzēt frakcijai izlemjamo jautājumu vispusīgi apgaismot, pievedot visus motīvus “par” un “pret” nodomāto lēmumu.

Līdzdalību partijas darbībā J. Čakste pielaida tikai izņēmuma gadījumos, nereti pat uzsvērdams, ka tādu

pat padomu viņš dotu arī katras citas frakcijas pārstāvim, kas no viņa to lūgtu. Tikai, kad valdības krīzes ievilkās garumā un valstij trūka valdības, J. Čakste mudināja partiju pārstāvjus ātrāk izšķirties par saviem lēmumiem, jo no vilcināšanās cieš valsts intereses: tautā mazinās ticība un cieņa demokrātiskai valsts iekārtai.

Arī vēlēšanu laikā J. Čakste bija ļoti atturīgs. Aģitācijas periodā pat samazināja izbraukumus uz dažādām svīnībām, kurās bija ielūgts, lai tikai neviens nedomātu, ka viņš nodarbojas ar aģitāciju, ka viņš vairs nav pilnīgi neitrāls valsts galva..”[1, 129. lpp.].

Tajā pašā laikā Čakste iestājās par partiju skaita samazināšanu Latvijā, uzskatot, ka galvenie viedokļi būtu pārstāvējami ne vairāk kā 3 latviešu politiskajās partijās, kas būtu pietiekami plašas, lai tur nedominētu atsevišķas personas iespaids, lai tiktu minimalizēta politiķu pērkamība. Daudzējādā ziņā Čakste bija vīlies parlamentārisma, vismaz tajās formās, kā tas izpaudās 20. gados Latvijā, taču uzskatīja, ka partiju ideoloģija Latvijā vēl esot maz izkopta.

Čakste saskatīja demokrātijas ēnas puses, tās grimases un nepilnības, taču risinājumu meklēja tautas politiskā izglītošanā, vēl lielākā demokrātijā. Kā zināms, 30.-o gadu sākumā Latvijā skaļi izskanēja A. Berga lozungs: “Satversme neiet!” un rezultāts bija 1934. gada 15. maija apvērsums. Čakste nekad nebūtu meklējis risinājumu tādā ceļā kā K. Ulmanis un A. Bērziņš un, liekas, apvērsumam būtu pretojies aktīvi. Taču demokrātijas nepilnības – atkārtosim – viņš neredzēja un bija satraucies par Latvijas likteni.

Kā liecina A. Kalniņš, “uztraucoties J. Čaksti esmu novērojis vienīgi tad, kad bija jāpārrunā dažādas mūsu dzīves ēnas puses: ieviesusies korupcija, arvienu noteiktākā sabiedrības sašķelšanās sīkajās grupās, neglītie cīņas paņēmieni politisko partiju kaujas laukā un citas līdzīgas mūsu dzīves bēdīgākās parādības, kuru sekas bija arvienu mazāka tautas ticība saviem vadoņiem un līdz ar to nācijas dzīves spēju mazināšanās. Sevišķi, pārrunājot grūtības acīm redzamu korupcijas gadījumu

atmaskošanā, pārspriežot stāvokli, kad viena vai otra persona pēc labākās apziņas cīnās par taisnu lietu un tomēr ne tikai neko nevar panākt, bet pati tiek "norieta" no ieinteresēto grupām, varēja redzēt, cik sāpīgi nelaiķis izjuta mūsu dzīves valsts attīstības grūtības. *Kliķes gara ievēšanas sabiedriskā dzīvē J. Čakste uzskatīja par vienu no mūsu dzīves vislielākajām nelaimēm.*

Arī ar valsts aparāta izveidojumu nebija apmierināts un sevišķi pēdējos gados arvienu noteiktāki izteicās, ka viņš daudz domājot par demokrātiskas valsts izveidošanas principiem un uzskatot, ka *tagadējie demokrātiskās iekārtas veidi vēl neesot augstākais sasniegums šinī ziņā.*

Par valdības darbību mūsu apstākļos zināma atbildība būtu uzliekama arī Valsts Prezidentam. No Valsts Prezidenta tiesību paplašināšanas Latvijai neesot ko baidīties, jo nekādas monarhistiskas vai diktatūras tieksmes plašākās aprindās pie mums nav domājamas. Nereti viņš nožēloja, ka ar pastāvošās iekārtas neatbildīgu un nepārdomātu nozākāšanu daži publicisti vienīgi atbaida tautu no vēlamām reformām. Kā noziedzību pret valsti nelaiķis uzskatīja diktatūras ideologu tieksmes. Pārgrozības valsts iekārtā pēc J. Čakstes domām izvedamas ļoti uzmanīgi, vienīgi saskaņā ar nepārprotami izteiktu tautas vairākuma gribu. *Nekad nedrīkst riskēt ar asākām šķiru cīņas iespējamībām, jo tās mazajai Latvijai it viegli var kļūt liktenīgas. Šķiru interešu taisnīgai saskaņošanai, šķiru pretešķību izlīdzināšanai jābūt par mūsu mērķi.* Lai to sasniegtu, vispirms izbeidzama politisko partiju savstarpēja ķengāšanās. Cīņai jānorisinās vienīgi par principiālas dabas jautājumiem. Sevišķi neatkarīgai presei un arī visai sabiedrībai jo enerģiski jāuzstājas pret tām partijām, kas cenšas izmantot mazāk apzinīgas aprindas un lieto demagoģiskus aģitācijas paņēmienus" [1, 129., 130. lpp.].

Šķiet, ļoti daudz kas no tā, kas lika izmist Čakstem, vēl jo lielākā mērā ir aktuāls Latvijai šodien. Laikmeti sasaucas – diemžēl, šoreiz sliktā nozīmē. No vairākām pusēm ir zināms, ka pēc savu valsts prezidenta pilnvaru laika izbeigšanās Čakste domāja veidot sabiedrisko

domu ar preses palīdzību, pievērsties žurnālistikai. Atliek tikai minēt, vai tas notiktu kopā ar Benjamiņu un viņa "Jaunāko ziņu" palīdzību, vai kā citādi. Katrā ziņā, Čakste bija iecerējis uzsākt tautas audzināšanu patiesas demokrātijas garā, lai palīdzētu ātrāk atbrīvoties no pagātnes mantojuma. Diemžēl, iecerēm svītru pārvilka prezidenta pāragrā nāve 1927. gada 14. martā no plaušu karsoņa.

Čakstes darbu demokrātijas attīstīšanā turpināja viņa dēli – jurisprudences profesors Konstantīns Čakste un senators Mintauts Čakste, kas hitleriskās okupācijas laikā abi piedalījās Latvijas Centrālās Padomes darbā, konsekventi aizstāvēdama Rietumu demokrātijas un tiesiskuma ideālus, Baltijas valstu vienotību, neielaižoties kolaboracionismā ar naidīgo vācu okupācijas varu, par ko abi 1944. gadā tika apcietināti, un Konstantīns gāja bojā Hitlera koncentrācijas nometnē Polijā (pareizāk sakot, tās evakuācijas laikā) 1945. gada sākumā. Čakstes dēli bija visai retie, bezmaz vai vienīgie pilsoniskās Latvijas politiķi, kas ekstremālā situācijā izturēja pārbaudījumu un palika Latvijā uzticami demokrātijai un Satversmei.

Pats J. Čakste bija un paliek demokrātijas simbols Latvijā: pērn Šveicē atklātajā Brīvības hallē starp 100 visu laiku lielākajiem demokrātiem no Latvijas vienīgais pārstāvis ir Jānis Čakste, un neviens vairāk (atskaitot Rīgā dzimušo J. Berlinu; līdzās Čakstes uzvārdam tur ir arī viņa drauga un domu biedra igauņu demokrāta J. Tinisona uzvārds) [8].

Man šķiet, ka vēsturniekiem un personības psihologiem būtu vēl jāizvērtē Čakstes darbība, demokrātija un autoritārisms Latvijā, varbūt trīs diskutabli momenti Čakstes politika mūžā:

1) Čakstes attieksme pret 18. novembri kā Latvijas Republikas proklamēšanas aktu, tas būtībā ir LPNP un TP lomas izvērtējums šajā procesā;

2) J. Čakstes un K. Ulmaņa personiskās un lietišķās attiecības;

3) Daudz kritizētā Čakstes nostāja Andrieva Niedres apžēlošanas lietā 1926. gadā, pret ko nostājās gan

sociāldemokrāti, gan nacionālās aprindas. Čakste neuzskatīja Niedru par "tautas nodevēju", viņa noziegumu traktējot drīzāk kā politisku kļūmi sarežģītos vēstures apstākļos. A. Niedras – rakstnieka viņam bija žēl. Protais, Niedra bija Čakstes politisks pretinieks – gan agrārreformas jautājumos, gan Baltijas muižniecības nākotnes lomas izvērtējumos (salīdz., viņa darbu "Morturi"). Taču arī Niedra bija par tiesisku valsti, par īpašuma tiesībās balstītu valsti, tikai viņa pieeja bija konservatīva – jāpaliek tā, kā bijis pagātnē, vācu muižniekiem jā saglabā zeme, valsts var iejaukties tikai daļēji, tālāko notikumu gaitu noteiks zemturu – lielgruntnieku un mazgruntnieku konkurence[9]. Taču diez vai Niedras uzvara būtu spējusi saglabāt Latviju Rietumu, Vācijas aprītē un aizkavēt 1940. gadu.

Jāpārdomā arī vispārīgāka problēma – vecākās pirmskara un jaunākās politiķu paaudzes loma Latvijas valsts tapšanā, meklējot analogijas ar mūsu laiku.

Un noslēgumā daži citāti no Kārļa Skalbes "Mazajām piezīmēm", kas raksturo Jāni Čaksti kā cilvēku:

"Ne karaļi, kas veduši asiņainus karus, ir padarījuši Franciju lielu un slavenu, bet izmanīgie sadzīves politiķi, kas pratuši izlīdzināt nesaskaņas un vienot tautu radošā darbā." Šādas domas izsaka viens no ievērojamākajiem franču rakstniekiem, kurš dziļi pazinis vēsturi un ar skeptiķa smaidu ievērojis cilvēkus un laikmetus.

Čakste bij viens no šādiem sabiedrības vīriem. Viņš ir gan teicis labu skaitu oficiālu runu, kurās varēja izpausties tikai vispārpieņemamas domas, jo viņa augstais stāvoklis tam neatļāva izteikt savus personīgos uzskatus; bet patiesībā viņš vairāk ir klausījies nekā runājis. Sapulcēs, kuras viņš vadīja, likās, ka viņš tikai uzkrāj un kārtoti sabiedrības domas, ar dzīvu sabiedrisku nojautu vērodamas īsto ceļu. Čakste darbojās laikmetā, kad varēja gūt vieglus panākumus ar demagoģiju. Bet tā nebija Čakstes dabā. Viņš bija par daudz sabiedrības cilvēks, lai tiktāl nolaistos. Vienkāršāk un siltāk viņš prata pieiet tautai.

"Kad es vasaru izbraucu uz laukiem, es izeju pastaigāties un satieku kaimiņu, kurš ar vai ecē uz lauka.

Viņš aptur zirgu, mēs apsēstamies uz ežas un izrunājamies par visu, kas mums uz sirds," viņš kādreiz teica.
<...>

Viņa augstam amatam nāca līdzī zināms oficiāls vēsums. Bet viņš to tūliņ salauza, atdzīvinādams gaisu ar vieglu joku un katru iedrošinādams ar labvēlīgu smaidu.

Čakste bija cilvēks, kuru visbiežāk esmu redzējis smaidot. Var būt, ka viņam vajadzēja smaidīt pēc sava amata, var būt, ka tas arī katreiz nebija viegli, viņš jau bij vecs vīrs, kas varēja vēlēt mieru. Reiz kādā lielā pieņemšanas dienā, kad viņš stāvēja Baltās zāles vidū, visus sveicinādams, es viņam teicu: "Jūs gan, prezidenta kungs, šīs reprezentācijas ļoti nogurdina?"

"Vai zināt, dažreiz vieglāk ir saskaldīt asi malkas," viņš atbildēja un smējās. <...>

Čakstes darbā netrūka iekšēja līdzsvara. Šo līdzsvaru, kurš mums tik nepieciešams pēc lieliem satricinājumiem, viņš ienesa arī valsts dzīvē. Kur viņš to ieguva? Man liekas – laimīgā ģimenes dzīvē. Ap viņu vienmēr bija silts mājas gaiss <...> Un kas mūs cilvēkus jau no seniem laikiem vieno, ir pavards. No viņa smeļ savu siltumu tā ģimenes, kā ļaužu ciltis. No turienes šis vienojošais gars"[10]. J. Čakstes jubileja ir Latvijas demokrātijas svētki.

Atsauces un skaidrojumi

1. Kurmis A. (red.) Jānis Čakste. Ilustrēts piemiņas rakstu krājums. Latvijas pirmā valsts Prezidenta Jāņa Čakstes piemiņas fonda izdevums. – Rīga, 1928. – 231 lpp.
2. Kurmis A. Austruma vēsture. 1883–1940. – Stokholma, 1973. – 305 lpp.
3. Dimants A. (sast.) Jānis Čakste. Taisnība vienmēr uzvarēs. Atziņas. Runas. Dokumenti. Raksti. Vēstules. – Rīga: Jumava, 1999. – 196 lpp.
4. Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914–1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts. – Stokholma: Daugava, 1976. – 782 lpp.

5. Šilde Ā. Valstsvīri un demokrāti. Biogrāfiskas studijas. – Grāmatu draugs. NY, Brooklin, 1985. – 379. lpp. (par J. Čaksti – 9.–64. lpp).
6. Stradiņš J. Jānis Čakste un demokrātijas ideju iedibināšana Latvijā. Ievadreferāts J. Čakstes Demokrātijas veicināšanas fonda sanāksmē 29. martā // Latvijas Vēstnesis, 1996. – 11. apr. – Nr. 63.
7. Treijs R.. Latvijas valsts un tās vīri. Latvijas republikas valdības ministri savos darbos 1918–1940 // Latvijas Vēstnesis, 1998. – 544 lpp.
8. Stradiņš J. Zinātniska konference Jāņa Čakstes piemiņai // Latvijas Vēstures Institūta žurnāls (iespiešanā).
9. Stradiņš J. Jānim Čakstem 140 (Intervija D. Meļķim) // Latvijas Luterānis. 1999. – 18. sept. – Nr. 18 (91).
10. Skalbe K. kopoti raksti. 9. sēj. Mazās piezīmes. Pārdomas un vērojumi. – J. Roze: Rīga, 1939. – 322 lpp. (par J. Čaksti: 217.–219. lpp.)

Ilgvars Butulis

Dr.hist., asoc. profesors

Jānis Čakste **Latvijas vēsturē**

Augsti godātā Valsts prezidentes kundze! Ekselences!
Dāmas un kungļi!

Jānim Čakstem no likteņa bija atvēlēti 68 mūža gadi (1859–1927).^{*} Kā latviešu zemnieka dēls Krievijas impērijā viņš sāka un kā neatkarīgās Latvijas Valsts prezidents beidza savas dzīves gaitas. Ģimnāzists Kurzemes centrā Jelgavā, tiesībzinātņu students Maskavā, advokāts un sabiedriska darbinieks Kurzemē, Krievijas I Valsts domes deputāts, latviešu bēgļu organizētājs un aprūpētājs Pirmajā pasaules karā, Kurzemes guberņas komisārs, Latviešu Pagaidu nacionālās padomes loceklis, Latvijas Tautas Padomes priekšsēdētājs no 1918. līdz 1920. gadam, Latvijas delegācijas vadītājs Parīzes Miera konferencē 1919. gadā, Latvijas Republikas Satversmes sapulces priekšsēdētājs 1920.–1922. gadā; Latvijas Valsts prezidents no 1922. līdz 1927. gadam. Tādi, pavisam īsi skatot, ir svarīgākie Jāņa Čakstes dzīves pieturas punkti.

Protams, viņš nebija vienīgais, bet viens no daudzajiem sava laika latviešu sabiedriskajiem darbiniekiem, kuri aktīvi piedalījās neatkarīgās Latvijas izcīnīšanā un tālākveidošanā. Lai minam tikai Arvedu Bergu un Raini, Jāni Goldmani un Jāni Zālīti, Zigfrīdu A. Meierovicu un Kārli Ulmani. Visi tie, arī Čakste, bija sava laikmeta un savas zemes bērni, kuru biogrāfijās, uzskatos, izglītībā bija daudz līdzīga.

Čakstes dzīve un darbs ir plaši pazīstami. Bet es gribu šodien runāt par to, – kāpēc tieši viņš? Kāpēc tieši Jāni

^{*} Referāts nolasīts 1999. gada 13. septembrī Nacionālajā teātrī Jāņa Čakstes 140. dzimšanas dienai veltītajā svinīgajā sarīkojumā.

Čaksti mēs suminām šodien? Kāds viņš bija, un kādas bija tās viņa personības īpašības, kuru dēļ vēsture izvirzīja Čaksti lielajiem darbiem? Un, protams, – kāds tad bija lielo darbu saturs un nozīme? Te jāteic, jā – viņš bija tāds pats kā visi, bet tāds kā viņš nebija neviens! Čakstes piepildītajā, harmoniskajā dzīvē ir kaut kas no pasakas. Vēsturiskā tradīcija un vairums atmiņu rāda arī viņu pašu tik līdzsvarotu, saprotošu, tik pareizu, gluži kā Balto tēvu. Neviļus jājautā: “Vai tiešām mūsu vēsturē ir bijusi šāda personība, un kā tāda vispār ir iespējama?” Laimīgs liktenis, neparasts dzīves praktiķa un ideālista apvienojums vienā personā un, kā laika biedri teica, “izcils raksturs” padarīja tieši Čaksti par latviešu tautas raksturīgāko īpašību un centienu iemiesojumu.

Labvēlīgais liktenis pavādīja viņu visu mūžu. Tas gādāja, lai Čakstem nekad dzīvē nav jācieš trūkums, gādāja lielisku izglītību un iespēju jaunības gados Maskavā pārņemt tautas nacionālās atmodas labākās tradīcijas no paša Krišjāņa Valdemāra. Liktenim labpatika dot viņam mīlošu sievu, deviņus bērnus, laimīgu, līdzsvarotu ģimenes dzīvi, un ap Čaksti vienmēr esot virmojis silts mājas un pavarda gaiss. Jānim Čakstem bija ļauta retā laime – ne tikai redzēt, kā Latvija no sapņa izaug par īstenību, bet arī kļūt par tās pirmo prezidentu, par demokrātiskās Latvijas pirmo pilsoni.

Kā sabiedrisku darbinieku un politiķi viņu raksturoja lieliska izglītība un augsta inteliģence, milzīgas darba spējas un pienākuma apziņa, patriotisms un demokrātisms. Tipisks sava laika studēts cilvēks – Jānis Čakste ne tikai dziļi pārzināja tiesību zinātnes, bet brīvi pārvaldīja latīņu, vācu, krievu un franču valodu, orientējās kultūrā un vēsturē. Dažādos pulciņos un literāros vakaros tika iegūtas plašas zināšanas latviešu valodā un literatūrā, folklorā un vēsturē. Augstāko izglītību Čakste uzskatīja par privilēģiju, kas uzliek pienākumus pret sabiedrību un tautu.

Čakstem kopš studiju gadiem tuva bija akadēmiskā dzīve un intereses. Atbilstoši saviem uzskatiem par

inteliģences sūtību viņš vienoja jaunatni akadēmiskajā vienībā "Austrums". Jau būdams valsts vadītājs, Jānis Čakste ar lielu sajūsmu un atbildību piedalījās Latvijas Universitātes dibināšanā, kļuva profesors un lasīja lekcijas starptautiskajās tiesībās Universitātē un valsts tiesībās Akadēmiskajos virsniekuursos. Čakla studēšana, kalpošana tautai un akadēmiskā brīvība bija viņa kredo. "Mācību spēki brīvi lai izdara savus pētījumus zinību dziļumos, un brīvi lai viņi māca tās patiesības un taisnības, ko viņi izpētījuši. Brīvā Latvijā var būt tikai brīva augstskola. Viņas darbu nedrīkst jaukt un traucēt ārēji spēki, kas viņu varētu nogriezt no patiesības un taisnības ceļa." Tā Čakste teica Latvijas Universitātes atklāšanā. Visu mūžu viņš bija īsts grāmatu rūķis, čakls lasītājs, ar apskaužamu vēsturnieka erudīciju, retu izdevumu krājējs, kuru pazina gan Jelgavas vecu grāmatu tirgotāji, gan Parīzes bukinisti. Arī prezidentūras laikā vienmēr lasīja un pētīja, iedams līdz ziņātnei, sociālajai un politiskajai domai.

Čaksti var dēvēt par kultūras cilvēku šī vārda plašākajā nozīmē, kurš ne tikai mīlēja literatūru, teātri un mūziku, bet, būdams Jelgavas Latviešu biedrības priekšnieks, veica lielu praktisku kultūras darbu 19. gs. 80. un 90. gados un mūsu gadsimta sākumā. Viņš izdeva avīzi "Tēvija", rīkoja jautājumu izskaidrošanas vakarus, organizēja Dziesmu svētkus un dibināja teātri.

Čakstes inteliģence izpaudās arī attieksmē pret cilvēkiem. Neliekuļota sirsnība, smalkjūtība, laipnība un uzmanība tika veltīta katram neatkarīgi no tā, vai tas bija bagāts vai nabags, ārzemju sūtnis vai latviešu zemnieks. Viņš prata un gribēja mīlēt cilvēkus. Saskarsmē ar visdažādākajiem sabiedrības pārstāvjiem Čakste jutās kā zivs ūdenī. Izteikta cilvēkmīlestība, spēja saprast citu cilvēku uzskatus, problēmas un situāciju darīja viņu ārkārtīgi populāru tautā. Zemnieki, karavīri, studenti un bērni veltīja viņam savas sirdis un uzticību.

Jānis Čakste nebija drūms askēts, bet mīlēja dzīvi visās tās izpausmēs. Omulīgs namatēvs, viesību vakaru un sarīkojumu rīkotājs un atbalstītājs, aizrautīgs dziedātājs,

garšīgas alus glāzes un labas tabakas cienītājs, kaislīgs mednieks – arī tādu viņu rāda daudzas atmiņas.

Šī vienkāršība un sirsnība Jāņa Čakstes personībā apvienojās ar izkoptu, nevainojamu, pasvītrotas cieņas pilnu ārējo stāju. Gandrīz visi laikabiedri runā par pirmo Latvijas prezidentu kā “nevainojamu džentlmeni” un “bruņinieku”. Slaida auguma, allaž stalts vīrs ar teicamām manierēm, kas mācēja valkāt fraku, kura cimdi allaž bija sažņaugti vajadzīgajā rokā un kura cilindrs, sveicot parādi, vienmēr aprakstīja eleganti slaidu pusloku. Sabiedrības cilvēkam, Valsts prezidentam māka, sevi “nest un pasniegt” bija nenovērtējama. Gan daži autori norāda uz Čakstes īpašo pieķērību tradīcijām un ceremoniāla jautājumiem, atzīmējot, ka atsevišķos gadījumos šī pieķērība ir bijusi pārlietu liela un šad tad radījusi pārpratumus.

“Drošā uzstāšanās”, kā toreiz teica, nebija iedomājama bez oratora prasmes. Čakste runāja skaļi un skaidri, allaž zinot, ko un kā pateikt, runāja aizrautīgi, iejūsminot pats sevi un klausītājus.

Prezidents bija tipisks savas tautas pārstāvis ar izcilu darba mīlestību, izturību darbā. Uzkrītoši, ka īpaši daudzu ārzemnieku atmiņās viņš dēvēts par “lielo latviešu strādnieku”, “liela darba cilvēku”, “īstu latvju rūķi”. Čakste necieta bezdarbību, agri cēlās un augu dienu strādāja. Viņam bija dzelzs izturība, un nekad neviens neatceras Čaksti nogurušu esam. Vienmēr darbā, smaidošs, mierīgs, enerģijas un gribas pārpilns, dzīvespriecīgs. Čakste nenesa darbu kā jūgu, bet kā prieku. Jau solīdos gados, būdams prezidents, labsirdīgi bravurēja par saviem medību biedriem: “Re nu, pēc nieka divdesmit kilometriem viņi jau ir piekusuši!” Arī Čakstes darba filozofijā runāja kultūras cilvēks, un viens no viņa dzīves kredo bija: “Ja ko dara, tad tā, lai būtu skaisti!”

Pienākums Čakstem stāvēja līdzās darbam, bija ar to cieši saistīts, un raksturīgi, ka arī pienākums tika uzņemts un veikts nevis kā slogs, bet kā dzīvesprieka avots. Kā te lai neatceras Ničes teikto: “Es gulēju un sapņoju, ka darbs ir prieks. Es pamodos un redzēju, ka darbs ir

pienākums. Es pastrādāju un sapratu, ka pienākums ir prieks!”

Čakstem nepastāvēja lielas un mazas lietas. Pēc sasingta advokāta vai prezidenta darba Čakste savā saimniecībā kopa zemi, stādīja ābeles, meistaroja galdnieka darbnīcā vai rīkojās pa bišu dravu. Kad pēc cietumsoda izciešanas 1908. gadā Čakste vairs nevarēja darboties kā liela mēroga sabiedriska darbinieks, tad ar apskaužamu apzinīgumu un precizitāti viņš Jelgavā pildīja tādām kā viņam šķietami necīgos skolas vecāku komitejas priekšsēdētāja pienākumus. Pat jau Valsts prezidents būdams, viņš regulāri apmeklēja studentu vienības “Austrums” literāros vakarus un lasīja tur referātus. Šodien gluži vai satriecoša šķiet Čakstes paaudzes pienākuma apziņa, kuru laikabiedrs Rainis definēja īsi: “Es, pasaul’s daļa, – atbildīgs par visu.”

Lielie vārdi “taisnība”, “patiesība”, “pienākums”, ko daudzi ignorēja toreiz un dara to šodien, Čakstes personā un uztverē saglabāja savu pirmatnējo spožumu. Viņš bija patiesīgs cilvēks, mīlēja patiesību, neslēpjot savus uzskatus un prasot no citiem, lai arī tie neslēptu savus. Cariskajā Krievijā, kur Jānim Čakstem bija lemts darboties, netaisnība bija ik uz soļa – pret personām, kārtām un tautām. Čakstes saasinātā taisnīguma izjūta un pienākuma apziņa lika viņam cīnīties par latviešu zemnieku tiesībām, aizstāvēt tos daudzās prāvās. Tās lika viņam cīnīties par revolucionāru amnestēšanu 1905. gada revolūcijas laikā. Tās lika piedalīties Latvijas autonomijas izstrādāšanā un kā valsts darbiniekam iestāties Domes autonomistu klubā. Un visbeidzot, – tās lika kopā ar 180 citiem Krievijas I Valsts domes domniekiem prasīt visiem Krievijas pilsoņiem vienlīdzīgas tiesības likuma priekšā (t.s. Viborgas uzsaukums).

Faktiski var teikt, ka visa Čakstes dzīve bija cīņa par taisnību – par cilvēktiesībām, par savas tautas tiesībām uz neatkarību, pēc tam – par savas jau neatkarīgās valsts tiesībām ieņemt tai pienākošos vietu tautu saimē. Pie tam saglabājot tīru un neviltotu pārliecību: “Taisnība vienmēr uzvarēs!”

Čakstes dzīve un darbība viņu raksturo kā lielu nacionālu darbinieku, kā dziļi latvisku personību, dziļu Latvijas patriotu. Tomēr tieši viņa latviskums un patriotisms laika posmā līdz 1919. gadam visbiežāk tiek apšaubīts. Čakstem pārmet nepietiekošu noteiktību un prokrievisku orientāciju nacionālajā jautājumam. Tiesa kas tiesa, liels nacionālā jautājuma teorētiskis viņš nav. To jau rāda 1916. gada beigās sarakstītā brošūra "*Die Letten und ihre Latvija*". Arī nākamās brīvās Latvijas vīzijas nav Čakstes stiprā puse. Tāds nu reiz bija Čakste, kurš necieta miglainību un nenoteiktību, nekad negribēja neiespējamo, neskrēja notikumiem pa priekšu, bet gaidīja, lai tie nobriest. Viņš bija tradicionālists, kurš gribēja iespējamo. Var jau saukt par pieticīgām Čakstes prasības I Valsts domē pēc lielākas Latvijas autonomijas un pilsoņu tiesībām Krievijā. Tikai par to Krievijā lika cietumā, kurā nonāk arī Čakste, zaudējot praktisku iespēju līdz pat Pirmajam pasaules karam nodarboties ar kaut cik nozīmīgu sabiedrisku darbību un nonākot vācu muižnieku un Kurzemes vietējās krievu administrācijas nežēlastībā. Var jau nievājoši dēvēt Čaksti par Krievijas impērijas demokrātu, bet būt demokrātam cara Krievijā – tas kaut ko nozīmēja un nūdien nebija kauna lieta.

Arī Pirmā pasaules kara gados, līdz pat 1917. gadam, viņš, tāpat kā lielum lielā daļa latviešu pilsonības, tradicionāli prasīja Latvijas lielāku autonomiju Krievijas sastāvā. Tikai 1917. gada oktobrī, nodibinoties Latviešu Pagaidu nacionālajai padomei, arī J. Čakste iekļāvās kursā uz Latvijas neatkarību. Taču vēsture Pirmā pasaules kara laikā izvirzīja J. Čaksti tādā darbā, kur viņa spējas, pieredze un enerģija varēja dot nenovērtējamu un nepārvērtējamu ieguldījumu Latvijas labā. Būdam viens no bēgļu aprūpes organizācijas – Centrālās bēgļu apgādāšanas komitejas vadītājiem, Čakste rūpējās par simtiem tūkstošiem latviešu bēgļu dzīvību, veselību, dzīves apstākļiem, tos vienojot, organizējot un saglabājot Latvijai.

Pārmetot Čakstem krieviskumu, tiek norādīts uz viņa labajiem kontaktiem ar cara Krievijas oficiālajām iestā-

dēm. Līdz ievēlēšanai par Valsts domnieku Čakste tiešām ir labi ieredzēts Kurzemes guberņas iestādēs. Tas, ņemot vērā Čakstes izcilo sabiedrisko stāvokli Jelgavā, ir gluži dabīgi. Bēgļu apgādāšanas komitejas priekšsēdētāja amatā labas attiecības ar Krievijas iestādēm ir vienkārši dzīvības jautājums, jo no tām bija atkarīga bēgļu finansēšana un pašas komitejas pastāvēšana.

Bez tam Čakste nekad nebija šaurs "nacionālists". Laikabiedri viņu rāda kā "brīva gara", "plašu uzskatu" un "europeiska vēriena" cilvēku. Vācu ģimnāzija un krievu universitāte, jaunībā satiktie čehu un poļu, lietuviešu un igauņu censoņi bija veidojuši personību, kura vienkārši nespēja būt nacionāli aprobežota. I Domes vēlēšanās Jelgavā Čakste gāja blokā kopā ar krieviem un ebrejiem. Valsts domē veiksmīgi sadarbojās ar krievu, ukraiņu, poļu, igauņu domniekiem, spējot saprast arī viņu intereses un vēlmes. Neatkarīgajā Latvijā pirmo Valsts prezidentu cienīja un atbalstīja nacionālās minoritātes, kuru savdabību un viedokļus Čakste allaž respektēja.

Strīdīga un dažādi traktējama Jāņa Čakstes politiskajā biogrāfijā ir viņa nepiedalīšanās Latvijas valsts proklamēšanā 1918. gada 18. novembrī. Dažādas atrunas šodien vairs nav noskaidrojamas, citas nav nopietni ņemamas. Vispirms ir jāatzīmē, ka tā acīmredzot nebija nejaušība, jo valsts proklamēšanas aktā nepiedalījās arī citi Latviešu Pagaidu nacionālās padomes līderi – Arveds Bergs, Voldemārs Zāmuels, Zigfrīds Meierovics. Tieši LPNP bija panākusi jau 1918. gada 11. novembrī no Lielbritānijas Latvijas neatkarības *de facto* atzīšanu. Tādēļ cita politiska grupējuma – Demokrātiskā bloka aktivitātes varēja LPNP līderiem likties morāli aizskarošas un nevajadzīgas. Bez tam sociāldemokrātu līdzdalība veidojamā Tautas Padomē un tās orientācija uz Vāciju biedēja LPNP politiķus, jo visai reāla šķita Antantes negatīvā reakcija uz tādas Tautas Padomes proklamētu Latviju. Demokrātiskais bloks un LPNP pa dažādiem ceļiem gāja uz vienu mērķi – Latvijas neatkarību, līdz satikās Tautas Padomē. Par godu tā laika Latvijas politiķiem jāsaka, ka tautas un

valsts interešu vārdā viņi spēja nolikt malā apvainojumus, ambīcijas un vienoties kopīgā darbā. Tas attiecas arī uz Čaksti, kurš jau 19. novembrī kļuva Tautas Padomes priekšsēdētājs.

Tautas Padomes un Satversmes sapulces laikā no 1919. gada līdz 1922. gadam Jāņa Čakstes nozīme un svars bija īpaši lieli, jo viņš faktiski pildīja gan parlamenta priekšsēdētāja, gan arī neesošā Valsts prezidenta pienākumus. Latvijas Satversmes veidošana un iedzīvināšana bija Čakstes īstā stihija. M. Skujenieks atceroties rakstīja: "Viņa lielais nopelns, ka zem viņa vadības iespaida mūsu valsts ir izveidojusies par tiesisku valsti. Kad nebija vēl rakstīta Satversme, tad zem Čakstes iespaida radās nerakstīta satversme, un, kad Satversmes sapulce deva rakstveida Satversmi, tad viņš tanī ielēja saturu. Mūsu Satversme un dziļi izprastā likumība bija tas granīcietais pamats, uz kā stāvēja mūsu valsts galva."

Latvijā, kurai nebija savu parlamentāru tradīciju, Čakste izveidoja parlamentāro un konstitucionālo stilu un deva parlamentāro iestāžu darbības saturu. Šis parlamentārais stils noteica, ka par visu augstāk stāv Latvijas valsts, ka tam, kurš strādā parlamentārā valstī, ir jābūt lietpratīgam un kompetentam, ka valstī ir jāvalda likumībai, kārtībai un satīcībai. Čakste iemiesoja konstitucionāla un demokrātiska prezidenta tipu, kurš allaž centās saskaņot savas tiesības ar konstitūcijas garu un nekad neaizmīrsa, ka ir demokrātiskas republikas prezidents.

Jānis Čakste ar savām rakstura īpašībām gandrīz ideāli atbilda parlamenta priekšsēža un prezidenta amatiem. Objektivitāte un miers, praktiska parlamentāra izveicība, spēja uztvert un apvienot dažādas domas, liels izlīdzinātāja, samierinātāja un saskaņotāja talants, noteiktība, skaidrība un mērs – gandrīz par daudz vienam cilvēkam, bet tāds patiesi bija mūsu pirmais Prezidents.

Čakstem ir arī savi nopelni Latvijas ārējā politikā, gan mazākā mērā nekā valsts demokrātiskās iekārtas stiprināšanā. 1918./1919. gadā Parīzes Miera konferencē viņš kopā ar Zigfrīdu Meierovicu bija pirmie neatkarīgās

Latvijas ārpolitikas veidotāji – cīnītāji par Latvijas atzišanu. Vēlāk, nebūdamas tiešs Latvijas ārpolitikas veidotājs, Čakste teicami izmantoja savas valsts vadītāja iespējas, lai, tiekoties ar sabiedrības pārstāvjiem, uzņemot ārzemju valstsvīrus, akreditējot ārzemju sūtņus un dodoties nedaudzajās valsts vizītēs uz kaimiņzemēm, veidotu pasaulē pozitīvu jaunās Latvijas tēlu. Īpaša lappuse Latvijas ārējā politikā ir Čakstes centieni un ieguldījums Baltijas valstu vienotības veidošanā un veiksmīgās vizītes 1925. gadā Igaunijā un 1926. gadā Somijā.

Jānis Čakste labi saskatīja Latvijas jaunās demokrātijas trūkumus: “Ārkārtīgi raibo un sadrumstaloto partiju spektru, politiķu pērkamību, kliķu un grupējumu interešu celšanu pāri valsts interesēm, vārdu un darbu nesakritību, primitīvus politiskus tračus.” Viņam pat domās nebija pieļaujami nedemokrātiski, ekstrēmi diktatoriska tipa risinājumi. Izeju no situācijas prezidents redzēja vienīgi plašā tautas izglītošanā, demokrātisko tradīciju iedibināšanā.

Taču prezidenta pilnvaras un amata specifika visai ierobežotā mērā ļāva Čakstem realizēt šo tautas audzināšanas programmu – galvenokārt tikai ar savu prezidenta stāju un personisko piemēru. Tā Čakstem bija viena no smagākajām dilemmām viņa politiskās darbības beigu posmā. Vienīgais Valsts prezidenta lēmums, kas izraisīja sabiedrībā emocionālu spriedzi un spontānus protestus, bija Andrieva Niedres – 1919. gada provāciskās marionešu valdības vadītāja, – apžēlošana un izraidīšana no valsts. Tas bija lēmums, kuru Čakste realizēja saskaņā ar savu taisnības izjūtu.

Jānis Čakste principā nesirga ar politisku greizsirdību, un augstākajos valsts varas ešelonos viņam ienaidnieku tikpat kā nebija. Izņēmums bija Čakstes attiecības ar Kārli Ulmani, kas diezgan jūtami iespaidoja Latvijas politisko dzīvi. Pilnīgi dažāda rakstura cilvēki, atšķirīgas domāšanas un stila valstsvīri bija un jutās kā politiski sāncenši. Vairums autoru savstarpējā ienaidā vaino Ulmani. Bet bija gadījumi, kad arī Čakste nolaidās līdz sīkmanīgiem strīdiem. Šķiet, ka taisnība ir profesoram

akadēmiķim Jānim Stradiņam, kurš norāda, ka vainīgas būs bijušas abas puses.

Dāmas un kungi! Nu jau 77 gadus Latvijas pirmais Valsts prezidents vairs nemin šīs zemes ceļus. Vien atmiņās, nostāstos, melnbaltās fotogrāfijās un mēmo filmu raustīgajos kadros atdzīvojas viņš un viņa laiks.

Bet vai tas tiešām ir viss, kas mums palicis no dižā latvieša? Es saku: nē – tas nav viss. Čakste ir dzīvs, vēl vairāk, gluži mūsdienīgs! Čakste iet šodien pa savu dzimteni un atgādina mums tikai viņam raksturīgajā sirsnīgajā manierē: “Latvija nav tik liela, lai mēs nokustu, pa to staigājot un tās labā strādājot. Celsim Latviju ar skaidrām sirdīm un tīrām rokām!”

Bet ne tikai Latvijā Čakste ir dzīvs. Pagājušā gada 7. novembrī Šveicē 3,5 km augstajā Jungfrauohas kalnā atklāja Brīvības halli par godu 100 lielākajiem pasaules demokrātiem. Te ir visā pasaulē pazīstami vārdi: Vudro Vilsons un Vinstons Čērčils, Ichaks Rabīns un Lajošs Košuts, Andrejs Saharovs un Aleksandrs Dubčeks. Un te, gandrīz līdzās saviem poļu un igauņu laikabiedriem Ignacam Paderevskim un Jānam Tenisonam stāv rakstīts – Jānis Čakste (1859–1927). Tik vienkārši un skaidri – Jānis Čakste – Latvietis, demokrātijas bruņinieks, Godavīrs. Jo, kā jau sen ir teikts – kas ir liels savā tautā un savā laikā – tas paliek liels visām tautām un visos laikos.

Ainārs Dimants

Rīgas Stradiņa universitātes

Komunikācijas studiju

katedras vadītājs

Jānis Čakste – akadēmiskās vienības “Austrums” dibinātājs

Ne tikai Jāņa Čakstes dzīves laikā, bet arī mūsdienās katrs “Austruma” jauniešs, savietis vai vecbiedrs var sajūst sevi kā locekli dzīvā paaudžu ķēdē, kuras vienā galā ir šis jauniešs, savietis vai vecbiedrs, bet otrā – Jānis Čakste, akadēmiskās vienības “Austrums” dibinātājs: jo abi ir vienas akadēmiskās mūža organizācijas biedri. “Austrums” ir paaudžu saikne ne vien tagadnē, bet arī pagātnē un nākotnē.

Jāņa Čakstes kā “organizācijas dibinātāja, veidotāja un sarga”¹ personiskā nostāja izšķirošos “Austruma” dzīves pagriezienos, izveidojot “Austruma” kā demokrātiskas organizācijas identitāti, kurai iekšējā dzīvē un ārējās izpausmēs raksturīga ne vien pašapziņa, bet arī tolerance, ļauj mums pamatoti apgalvot, ka “Austrums” ir dibināts un nepārtraukti darbojas kopš vairāk nekā 115 gadiem, kad 1883. gada 31. oktobrī notika pirmais Maskavas latviešu studentu lasāmais vakars, ko organizēja Jānis Čakste.

Kā tas notika? “1883. gada 19. oktobra trešdienas vakarā (t.i., 31. oktobrī pēc jaunā stila) Maskavas universitātes 15 latviešu studenti sarīkoja toreiz lepnajā “Tātāru viesnīcā”, kas atradās Neļņinij projezda ielā, mie-

¹ Kurmis A. Austruma vēsture. – Stokholma: [bez izd.], 1973. – 264.lpp.

lastu, uz kuru bija ielūgti Kr. Valdemārs, Kr. Barons un J. Velme. Vecbiedrs J. Čakste par šo sarīkojumu izsakās tā: "Mēs sametām finanses kopā un teicām: ja reiz rīko, tad jāriko skaisti. Stingri skatījāmies, ka uzņemam tikai tos, kas ir akadēmiķi, kas paši ir augstskolu apmeklētāji."² Šie vārdi ir iegājuši "Austruma" vēsturē, un kopš tā laika "Austrums" ir **akadēmiska organizācija** – tāda, kas apvieno studējošos un studējušos un rūpējas par viņu akadēmisko dzīvi. Par to mazliet vēlāk. Tāpat jau dibināšanas priekšvēsture labi atklāj Jāņa Čakstes ietekmē ieviestos "Austruma" kā akadēmiskas **draugu organizācijas** principus. Kādi tie ir?

"Organizēties savā starpā"

Kad Jānis Čakste 1882.gada rudenī ierodas Maskavā, lai studētu Maskavas universitātes Juridiskajā fakultātē (jo, kā viņš pats vēlāk atzīst, "tur juridiskā fakultāte bijusi labāk nostādīta nekā Tērbatā un Maskavā, darbojies arī mūsu nacionālās atmodas ideologs Krišjānis Valdemārs"³), viņam ir 23 gadi. Maskavas universitāti, kura atrodas iepretim Kremlim, viņš pabeidz 1886. gadā. Un šajā laikā viņš izveidojas par dzīvu tiltu starp jaunaltriešiem un nākamo neatkarīgo, demokrātisko un tiesisko Latvijas valsti.

Vispirms students Jānis Čakste sastopas ar vispārējiem Maskavas latviešu vakariem, kurus savās atmiņās viņš vēlāk atceras šādi: "Šinīs vakaros pārrunāja dienas jautājumus, lasīja avīžu rakstus, gan krievu, gan latviešu, kas attiecās uz Latviju un dzīvi tēvijā. Virziens vakaros bija stingri patriotisks, bet studentiem viņi nekā daudz nedeļa ar savu mietpilsonību. Otra vieta, kur latvieši un it īpaši latviešu studenti, vismaz viena daļa, satikās, bija Kr. Valdemāra nams. Tur inteliģentiem jaunekļiem bija izdevība arī sabiedriskajā dzīvē noslīpēties."⁴ Lūk, sa-

2 Kurmis A. Austruma vēsture. – Stokholma: [bez izd.], 1973. – 35.lpp.

3 Turpat. – 27.lpp.

4 Turpat. – 43.lpp.

biedriskajā dzīvē noslipēties, tas nozīmē ievirzi uz vēlāko "Austrumu" ne vien kā **nacionālu organizāciju**, par ko arī būs runa turpmāk, bet arī jau minēto – "ja rīko, tad jāriko skaisti".

Draugu organizācijas principi "Austrumā" reizē ir arī akadēmiskas un nacionālas organizācijas principi. Nacionāla, akadēmiska, draugu organizācija – visas šīs trīs iezīmes ir līdztekus saaugušas "Austruma" sakuplojušajā ozolā (tas ir viens no "Austruma" simboliem), tā ka ir grūti nodalīt, kur izpaužas kura no tām. Taču katrai no tām ir sākums Jāņa Čakstes kā "Austruma" dibinātāja darbībā.

Kad viņš ieradās Maskavā, nekādas draugu organizācijas nebija: ".. atradu priekšā kādus 8 studentus. Tie tomēr sevišķi kopā neturējās. Viņi pazinās viens ar otru, bet kaut kādas organizācijas viņu starpā nebija. Viņi sanāca, kad notika pie Fr. Brīvzemnieka vai kāda cita tautieša pa sestdienām tā saucamie Maskavas latviešu vakari. Tur pa lielākai daļai nolasīja kādu referātu, ziņoja par tekošiem politiskiem notikumiem utt. Uztājās arī studenti, kas tur jau agrāk bija nākuši. Es dzīvoju pirmo gadu vienā dzīvoklī, t.i., mēbelētās istabās 1. Ņikitskaja ielā ar studentu Jāni Reinbergu, kas arī bija no Kurzemes, Pūres apgabala. J.Reinbergs bija patīkams un solīds students: nedzēra, nepīpēja, kārtīgi gāja uz lekcijām un mācījās. Turpretim es biju drusku izlaists un nemierīgs. Reiz pie manis atnāca students mediķis Jānis Lasis un uzaicināja iet līdzī uz kādu alus bodi, lai tur varētu pamatīgi izrunāties. Reinbergs bija par mani vecāks. Viņš sašķieba ģīmi un meta ar acīm, lai neielaižos tādā lietā. Bet es tomēr aizgāju. Krogū mēs krietni iedzērām un sadzērām brālības. Še dabūju zināt, ka latviešu studenti vienkārši šad un tad satiekas un iedzer kopā kādu glāzi alus, dažī no viņiem apmeklē vakarus – un tas arī ir viss. Man tā lieta izlikās neapmierinoša, jo es pats nācu no Jelgavas latviešu vakariem un biju ļoti ierauts organizācijas dzīvē. Iznācis no šādas organizācijas, es atradu derīgu materiālu – *lielu skaitu studentu, kurus sapulcēju kopā. Iesākums mums radās pie alus*

glāzes, tā sanāca maza kompānija. (Izc. mans – A.D.)”⁵
Tātad – pirmkārt, draudzīga kompānija, nevis alus
dzeršana kā rituāls.

Otrkārt, studenti Jāņa Čakstes vadībā no tolaik Mas-
kavā dzīvojošā jaunlatvieša Friča Brīvēznieka pārņēma
Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas studentiem
piešķirto stipendiju sadali, tātad – paši studenti organi-
zējās, lai izlemtu savas naudas lietas, vislabāk pārzinā-
dami biedru vajadzības.

Kā vēlāk atceras Jānis Čakste, “Brīvēzniekam bija
viena vājība, kāda allaž cilvēkiem piemīt. – Toreiz laik-
rakstos parādījās vienmēr labas ziņas, ka mūsu tautības
studenti dara to un to. Daži no korespondentiem bija
studenti, un tie arī to ziņoja. Tā laika laikrakstos jūs
atradīsiet šādas tādas ziņas. Viens otrs pūlējās izmantot
Brīvēznieka vājību. Kad Rīgā zinību komisija vāca
naudu studentu stipendijām, tad zināmas summas iz-
sprieda tā: vienu daļu aizsūtīja uz Tērbatu, daļu atstāja
Rīgā un ne visai lielu summu sūtīja uz Maskavu.

Gadījās tā, ka viens students bija slims. Tas piederēja
pie tiem, kas reti nogāja uz latviešu vakariem un vispār
latviešu kopdzīvē maz piedalījās. Bet, tā kā viņš bija
students, es uzlūkoju, ka tas pieder pie mūsu saimes, un
apmeklēju viņu. Atradu to ļoti bēdīgos apstākļos, pavi-
sam nonīkušā stāvoklī. Viņš gulēja slims gultā ar kādu
smagu slimību un bez līdzekļiem. Tur mēs dzīvojām
diezgan uz komunistiskiem pamatiem: kad vienam kas
bija, tad devām otram arī, un tā dalījāmies.

It īpaši es sāku interesēties, kur paliek summas, kas
izsūtītas no zinību komisijas. Sāku jautāt pakaļ. Jā, viņas
tiekot izdalītas. Brīvēznieks viņas izdalot. Kādu vakaru
mēs sanācām pie galda tāds pulciņš. Brīvēznieks starp
citu piecēlās un pameta kādam studentam ar pirkstu,
ieveda to otrā istabā. Pēcāk es dabūju zināt, ka tas
saņēmis 25 rubļus. Tas man nepatikās. Es domāju spert
attiecīgus soļus. *Sasaucu studentus kopā un saku: pār-*

5 Kurmis A. Austruma vēsture. – Stokholma: [bez izd.],
1973. – 23.-24.lpp.

runājiet šo lietu – naudas izdalīšana ir jāreformē.

Es atradu, ka tas bija viens no pirmajiem soļiem, lai sasaistītu dažādus elementus, kuri pie sabiedriskās dzīves nebija ņēmuši dalību. (Izc. mans – A.D.) Daudzi jau bija nākuši no Krievijas, un viņiem nebija ne jausmas par to, ka biedrošanās dzīvei nav jābūt revolucionārai, bet var būt arī personiska biedrošanās uz citiem pamatiem. Es sadabūju visus kopā un proponēju šādu lietu, ka mēs varētu apspriest studentu lietas. (Izc. mans – A.D.) Tas demoralizē studentus, ka viņiem vajag glaimot vienam otram no kungiem, kam spēks un vara, lai uz tā pamata varētu dabūt pabalstu. Tas pamazina studentu pašcieņu un nav vēlams. Mana prepozīcija, ka mēs proponējam 3 no vecākiem kungiem un 3 studentus. No tiem sastādītos komisija, kas izspriestu. Visi vienojās un piekrita projektam. Es, braucot cauri Rīgai, griezpos pie zinību komisijas priekšsēdētāja Aleksandra Vēbera un proponēju šo priekšlikumu. Kā vecākos kungus minēju Kr. Valdemāru, Kr. Baronu un J. Velmi, kas nesen bija ieradies Maskavā un bija toreiz vācu valodas lektors universitātē, bet pārējos 3 izvēlēs studenti. A. Vēbers piekrita šim projektam, un naudu, sākot no 1883. gada, izdalīja šī komisija. Tā kā es nepretendēju uz pabalsta summām, tad dabūju spriest visu laiku. [...] Mēs izspriedām tās lietas studentu sapulcēs, jo zinājām ļoti labi apstākļus, kas lustīgi dzīvoja, kas bija izšķērdīgs. Tiem, kam faktiski nebija līdzekļu, tos arī piesprieda. Lieta gāja tik gludi, ka komisija vienkārši sankcionēja to, ko mēs studentu sapulcēs bijām nolēmuši. Bez tam apspriedām arī citus jautājumus.”⁶

Jāsaka, ka arī mūsdienās “Austrumā” ir spēkā tā pati kārtība, ka līdzīgas naudas lietas izlemj koleģiāli, jauniešiem un vecbiedriem saskaņojot viedokļus. Toreiz pēc šī pirmā soļa, kā atzīst Jānis Čakste: “Mazākais, mums radās kopā turēšanās. Izstrādāt kaut kādus statūtus, pret to bija liela daļa studentu. Tas jau ir kaut kas saistošs, kaut kas līdzīgs organizācijām, kuras pazina kā korporatīvas organizācijas. Bet lieta jau bija 1882. un 1883. gada

6 Turpat. – 24.-25.lpp.

sākumā tik tālu nobriedusi, ka par to jau runājām. Kad 1883. gada rudenī pēc brīvlaika sanācām kopā, tad apspriedām *organizēties tādā ziņā, ka kārtīgi noturētu sapulces un visas lietas kārtīgi apspriestu un izšķirtu savā starpā* (izc. mans – A.D.). Starp citu nospriedām sarīkot viesību vakaru, faktiski mielastu, uz kuru ielūdzām vecos kungus, kas sēdēja līdzī un piedalījās studentu palīdzības naudas dališanā.”⁷

Te nu nonākam pie jau sākumā aprakstītā “Austruma” dibināšanas brīža.

Akadēmisms

Pamatu ne vien augstāk minētajam formālajam akadēmismam, ka organizācija apvieno tikai studējošos un studējušos, bet arī pašai akadēmiskajai dzīvei “Austrumā” tāpat lika tas pats Jānis Čakste. Organizācijai gan sākotnēji nebija savas rakstītas konstitūcijas – faktiski tā bija nelegāla organizācija –, taču no paša Jāņa Čakstes atmiņām ir zināms, ka sevišķa vērība viņa laika sanāksmēs piegriezta brīvai un sakarīgai runai par dažādiem tematiem citu biedru klātbūtnē⁸. Ir saglabājušies ieraksti viņa studenta laika kabatas grāmatiņā, kas kuram studentam ir bijis jālasa vai jānorunā: tā 1885./1986. akadēmiskā gada oktobrī Zandbergam bija jārunā par bantes tārpu, Kreicbergam par slavu pēc nāves un Hartmanim par siltumu.⁹

Sevišķa vērība pievērsta vēstures un latviešu valodas zināšanām. Jānis Čakste par to izsakās šādi: “Mums galvenā lieta bija zināt visiem skaidri latviešu vēsturi. Visu Rūtenbergu un Rihteru studentiem vajadzēja izņemt cauri un varēja eksaminēt katru brīdi. Arī “Rīmju hroniku” mēs zinājām. Visu Bilenšteinu – lielo un mazo – vajadzēja izstudēt cauri un vingrināties tajās lietās.”¹⁰

7 Kurmis A. Austruma vēsture. – Stokholma: [bez izd.], 1973. – 26.lpp.

8 Turpat. – 37.lpp.

9 Turpat. – 38.lpp.

10 Turpat. – 38.lpp.

Tā ka šeit parādās akadēmiskās studentu organizācijas nozīme – populārā veidā apmainīties ar dažādu nozaru zināšanām, sevišķi humanitārā un sociālā laukā, bez kurām neiztikt sekmīgā pilsoniskā sabiedrībā.

Arī vēlāk, jau neatkarīgās Latvijas laikā, “Austruma” pirmais vecbiedrs jaunajiem biedriem ne reizi vien atgādinājis: “Mācieties un krājiet zinības, tā ir manta, ko jums neviens nevar atņemt. Negaidiet nekā no citiem, ko paši darīsiet, tas paliks jūsu.”¹¹ No šādas atziņas izrietēja arī paša Valsts prezidenta izturēšanās savā organizācijā – līdzdalība sanāksmēs, sevis neizvirzīšana priekšplānā –, jo nevis amats ceļš, bet gan zināšanas un padarītais.

Turpat, savā organizācijā, viņš arī īpaši nosodīja paviršu studēšanu un kaut kā sagatavoto eksāmenu likšanu, kas “tagad esot parasta parādība, kurpretim rets kāds iedziļinoties savā priekšmetā, studējot to vārda īstā nozīmē”¹². Tādējādi Jānis Čakste nepārprotami aicināja paturēt stingru akadēmisko garu.

Ideālisms, nacionālisms un demokrātisms

“Austruma” nama atklāšanas runā dažus mēnešus pirms savas nāves Jānis Čakste izteicās par to, kādu latviešu studenta garīgo tēlu viņš vēlētos redzēt: “Ideālisms, nacionālisms un demokrātisms ir tie principi, no kā arvien un visur jāvadās latviešu studentam, lai izaudzinātu stingrus raksturus, augsti ētiskas personības.”¹³ Viņš aicināja studētus “nest savas zinības tautā, lai celtu varenu Latviju. Nekad nenorobežoties, bet iet tautā. Uz

11 Turpat. – 264.lpp.

12 Turpat. – *Stud.ing.* M.Celms. Kādu Jānis Čakste vēlējās redzēt studējošo latvju jaunatni // Jānis Čakste: Ilustrēts piemiņas rakstu krājums (Biogrāfiska skice). Red. *cand.jur.* A.Kurmīš. R.: Latvijas pirmā Valsts prezidenta Jāņa Čakstes piemiņas fonds, 1928. – 140.lpp.

13 Legzdiņš R. Pirmais Latvijas Valsts prezidents Jānis Čakste // Akadēmiskā Dzīve. – 1978. – 16.lpp.

to viņu pašu savulaik Latvijas nebrīvības gados aicinājis Kr. Valdemārs.”¹⁴

Šie Jāņa Čakstes novēlējumi “Austrumam” aizvien ir aktuāli, patlaban it īpaši – par **ideālismu**. Šajā ziņā jāatceras “Austruma” devīze: “Vīrs un vārds.” Laikabiedriem neizdzēšamā atmiņā ir palikusi Jāņa Čakstes nosodošā izturēšanās “pret korupcijām, kur viņš saskatīja mūsu jaunās valsts vislielāko ļaunumu (izc. mans – A.D.). Čakste no sirds priecājās par to, ka *neviens austrumietis nav savas rokas sasmērējis valsts mantas putināšanā, un lai Dievs dod, ka tas arī nekad nenotiktu. Šo novēlējumu viņš jaunajiem austrumiešiem lika vistuvāk pie sirds.* (Izc. mans – A.D.)”¹⁵

“Augt un dzīvot Latvijai” un “Ar savu tautu, par savu tautu” – tā skan abas pārējās “Austruma” devīzes, un tās izsaka **nacionālisma** un **demokrātisma** principus, kuri jau mūsu pirmā vecbiedra skatījumā bija nesaraujami saistīti: “Maskavā latviešu studenti strādāja, mācījās, lika eksāmenus, bet uzstādīja arī citu mērķi, kā Valdemārs uzsvēra, t.i., *ziedot zināmu laiku arī vispārībai* (izc. mans – A.D.). Tas mūs pamudināja strādāt mūsu tautas labā. Tie bija jauki ideāli!”¹⁶ Un vēl konkrētāk: “Kad studē, tad var iziet uz to: nolikt savus eksāmenus un pēc tam skatīties, ka varētu ierīkoties šādā vai tādā ceļā. Kr. Valdemārs mums sevišķi teica, ka ikviena pienākums ir ziedot daļu no sava laika vispārībai – latviešu tautai –, strādājot šādā vai tādā veidā. Viens var strādāt ar spalvu,

14 Legzdiņš R. Pirmais Latvijas Valsts prezidents Jānis Čakste // Akadēmiskā Dzīve. – 1978. – 16.lpp.

15 *Stud.ing.* M.Celms. Kādu Jānis Čakste vēlējās redzēt studējošo latvju jaunatni // Jānis Čakste: Ilustrēts piemiņas rakstu krājums (Biogrāfiska skice). Red. *cand.jur.* A.Kurmīš. – R.: Latvijas pirmā Valsts prezidenta Jāņa Čakstes piemiņas fonds, 1928. – 140.lpp.

16 Kurmīš A. Latvijas pirmais Valsts prezidents Jānis Čakste // Jānis Čakste: Ilustrēts piemiņas rakstu krājums (Biogrāfiska skice). Red. *cand.jur.* A.Kurmīš. - R.: Latvijas pirmā Valsts prezidenta Jāņa Čakstes piemiņas fonds, 1928. – 33.lpp.

pētīt zinātniskajā laukā un padarīt ar kaut ko latviešu tautu bagātāku; otrs var mēģināt, cik vien iespējams, rīkoties sabiedriskajā dzīvē. Tas bija, kas pamudināja taisni ļoti daudzus no pirmā laika studentiem, cik iespējams, griezties pie tautas strādāt ne tikai tādā veidā, kāds katram ir darbs, bet *piedalīties arī biedrībās un citos pasākumos nevis pret skanošu naudu, bet uzpurēties, atdodot zināmu artavu no savām spējām vispārībai. Jūs redzat, tas bija jauns un jauks ideāls – iet tautā!* (Izc. mans – A.D.)

Tērbatas tā laika organizētie studenti turpretim atšķīrās no tautas. Jūs esat tautas augstākie simti, ar tautas masām jums nav nekā kopīga! Tie vairāk lūkojas, vai nevar dabūt siltu vietu ar protekcijām, vienalga, vai piemērotu, vai ne.

Tur Maskavā bija sacīts: strādājiet jūs, pamatīgi studējiet, tā ka varat būt paši par sevi zināms faktors. Tā, redzat, starpība bija milzīgi liela. Sekas bija tās, ka maskavnieki vairāk atšķīrās no pārējiem latviešu studentiem.

Tāds bija gars, ko studentiem iepotēja zem veco un burtiski zem Kr. Valdemāra iespaida. Tas palicis uz visu dzīvi.”¹⁷ Tādas ir Jāņa Čakstes atmiņas, kas liecina par stipriem pilsoniskas sabiedrības pamatiem toreiz jaunajā organizācijā un iezīmē arī tās galveno atšķirību no studentu korporācijām, kuras attīstījās paralēli “Austruma” izvēlētajam organizācijas veidam. Proti, būt ne tikai par savu tautu, bet arī ar savu tautu, - tāpat kā korporācijām, paturot slēgtas (internas) organizācijas principu, taču izvēršot darbību arī uz ārpusi, sabiedrībā. Spilgtākais piemērs tam ir ikgadējie “Austruma” Darba svētki kādas Latvijas vietas sakopšanā.

Jānim Čakstem šis bija principiāls jautājums, ko redzam no viņa izteikumiem arī citviet. Tā, piemēram, jau Maskavas laikā viņš savā priekšlasījumā noteikti oponējis kādā Frīdriha Veinberga brošūrā izteiktām

17 Kurmis A. Austruma vēsture. – Stokholma: [bez izd.], 1973. – 59.lpp.

domām, ka latviešiem viņu interešu aizstāvības labā vēlams nodibināt kādu augstāku kārtu¹⁸. Tāpat vēlāk Latvijas Augstskolas (Universitātes) atklāšanā viņš uzsvēris: “Pie mums nepastāv kā citur plaisa starp inteliģenci un pašu tautu un arī neradīšies uz priekšu, kad mūsu augstskola mums dos *demokrātiski audzinātus* (izc. mans – A.D.) darbiniekus, kas paliek ar tautu dzīvā sakarā.”¹⁹

Kā redzējām, tieši no šī viedokļa izriet arī viņa noraidošā attieksme pret korporācijām. Taču, piemēram, ar Tērbatas “Letoniju” pašam Čakstem ir bijuši labi kontakti: “Galvenais “Letonijas” dibinātājs *stud.theol.* Jānis Pārstrauts bija no maniem kaimiņiem. Mēs sarakstījāmies. “Letonija” bija jau nodibināta (1882. gada 14. maijā), J. Pārstrauts man paskaidroja, ka korporāciju dibinājis tāpēc, lai varētu turēties pretim vāciešiem, lai viņi – latvieši – varētu arī sevi kā līdzīgus parādīt. Es pats esmu viņiem sūtījis pirmajos gada svētkos 1883. gada pavasarī apsveikuma telegrammu.”²⁰ Jāteic, ka šādas tolerantas nacionālu akadēmisko mūža organizāciju attiecības starp “Austrumu” un korporācijām pakāpeniski veidojas arī mūsdienās. Taču pa vidu ir bijuši ievērojami sarežģītāki posmi, kas lielā mērā saistīti ar divreizējiem mēģinājumiem pārvērst “Austrumu” par korporāciju, par ko liecina divi nolūzuši zari “Austruma” ozola simbolā. Abos gadījumos ir radušās korporācijas – “Fraternitas Lettica” un “Fraternitas Livonica”.

Tieši pirmajā gadījumā – neilgi pirms Pirmā pasaules kara, kad vecbiedri jeb filistri pēc studijām lielākoties bija pārcēlušies uz Latviju un Maskavā atkal bija jauni studenti, - izšķiroša bija “Austruma” dibinātāja Jāņa Čakstes nostāja pret mēģinājumu pārveidoties korporācijā. “Austruma” vēsturē ir iegājis nostāsts, ka advokāts Čakste korporācijas izveidotājus pat nav pieņēmis savā

18 Kurmis A. Austruma vēsture. – Stokholma: [bez izd.], 1973. – 40.lpp.

19 Turpat. – 200.lpp.

20 Turpat. – 45.lpp.

darba kabinetā, bet iznācis koridorā un sacījis, ka viņam nav par ko ar tiem runāt. Viņa pamatojums: “Jaundibinātā korporācija ir nepareizi uzurpējusi vecās studentu biedrības nosaukumu “Fraternitas Moscoviensis”, to darīt atsevišķai mazai studentu grupai, kurai bija iepaticies nodibināt korporāciju viņas vārda vispārpieņemtā nozīmē, nebija nekādas morāliskas tiesības bez sazināšanas ar līdzšinējās studentu sabiedrības “Fraternitas Moscoviensis” filistriem, un, ievērojot to, korporācijas nodibināšanai studentu sabiedrībā bija daudz pretinieku, un šī studentu sabiedrība turpināja un turpina arī tagad savu eksistenci. Ja kādai studentu grupai iepaticies izpušķoties ar krāsainām lentām un iegūt formālas tiesības priekš tādas pušķošanās, nevienam tur nav iemesla likt šķēršļus, bet šī parādība pie mums, latviešiem, nav atrodama par dabisku, un korporācijas ideja vienmēr tikai ies mazumā, nevis uzplauks. Arī korporācijas šūpulī – Vācijā – novērojams tas pats: pie korporācijas piederošo studentu skaits ir ļoti mazs samērā ar pārējo studentu skaitu; korporācijas locekļi galvenā kārtā ir dzimuma aristokrātija: vai tiešām mums, latviešiem, kāda vajadzība censties veicināt šīs vācu dzimuma aristokrātijas jaunās paaudzes organizēšanās veidus? Mūsu apstākļi to neprasa; taisni otrādi, mēs paši radām savu stāvokli, un priekš tam mums jācenšas jaunatnē attīstīt visas garīgās spējas, lai varētu sekmīgi cīnīties par savu tautisko patstāvību citu tautu vidū, priekš tam mūsu studentu organizēšanās korporāciju veidā nav vajadzīga.”²¹ Tādējādi Čakste iestājas ne vien par organizācijas cenšanos strādāt savas tautas labā, nevis kalpot kliķes interesēm, bet arī par latvisku organizācijas formu.

Tajā pašā 1914. gadā viņš sapulcē vēlreiz atgriežas pie savas organizācijas būtības: “Viņas mērķis ir bijis un palicis: *vienošanās uz tautiskiem pamatiem* (izc. mans – A.D.) un sagatavošanās darbībai Latvijā un cīņai par tautisku kultūru. Jau toreiz atmestas domas organizēties korporācijas veidā. Arī tagadējais sastāvs šo veidu atzinis

21 Turpat. – 145.-146.lpp.

par lieku un kaitīgu un vēlreiz atzinis, ka *studentu sabiedrība nedrīkst novērsties no savas progresīvās tendences, kura uzturējusi viņā dzīves spēju ilgus gadus* (izc. mans – A.D.). [...] Vecos organizācijas pamatus un tradīcijas runātājs lūdz neaizmirst pie studentu sabiedrības iekšējās dzīves jautājumu izveidošanas.”²² Tā kā pēc “Studentu lasāmā vakara” ieviesto nosaukumu “Fraternitas Moscoviensis” oficiāli ir piesavinājusies jaunizveidotā korporācija, tagad studentu biedrība iegūst nosaukumu “Oriens”, kas vēlāk, Latvijas brīvvalstī, tiek latviskots uz “Austrumu” un pēc Vienību savienības izveidošanas iegūst arī vienības, pēc tam akadēmiskās vienības vārdu.

Jāsecina, ka visvairāk Jānim Čakstem rūpēja, lai latviešu akadēmiskās mūža organizācijas būtu ar progresīvu, demokrātisku tendenci – tikai tādā gadījumā viņš saskatīja attaisnojumu un panākumus šim organizācijas veidam, pēc būtības nonākdams pie atziņas, ka latviešu tauta ar savu neatkarīgu valsti var pastāvēt tikai kā demokrātiska nācija. Laiks to ir pierādījis un apstiprinājis. Tādēļ aktualitāti nav zaudējuši Čakstes centieni iedzīvināt demokrātiju ne vien savā, kā tagad teiktu, nevalstiskajā organizācijā, bet arī valstī. Nav nejaušība, ka, jau būdams Valsts prezidents, viņš “Austruma” sapulcē uzstājās ar priekšlasījumu “Kompetences jautājums demokrātijā”, norādīdams: katram amatam ir vajadzīgas zināšanas, nenormāli ir tas, ka katrs parlamenta loceklis uzskata sevi par spējīgu būt par ministru un valsts dzīves kārtotāju, pakāpeniska pacelšanās uz augstākiem amatiem garantē labāku lietu saprašanu un veikšanu, parlaments nekad nedrīkst jaukties administrācijā, Latvijā deputāts pa lielākajai daļai maz izglītots, pēc Aristoteļa - Monteskjē principa tā varētu arī būt, tikai tiem vajadzētu aprobežoties ar kontroli²³. Tātad Čakste uzskatīja – pie nacionālā konsensa jeb vienprātības pieder arī jautājums

22 Kurmis A. Austruma vēsture. – Stokholma: [bez izd.], 1973. – 161.-162.lpp.

23 Turpat. – 243.-244.lpp.

par demokrātiju, un par to jārunā latviešu akadēmiskā mūža organizācijā, lai arī tā stiprinātu demokrātisku valsts iekārtu, pati būdama pilsoniskas sabiedrības struktūrvienība.

Aivars Stranga

Dr.habil.hist., profesors

Jānis Čakste – lielais Latvijas demokrāts

Nebūdams Jāņa Čakstes biogrāfs, es tomēr atsaucos uz uzaicinājumu uzrunāt šo konferenci ar lielu gandarījumu. Tā ir otrā jubileja šogad, kuru atzīmēt ir patiesi prieks. Abas jubilejas vieno kāda netieša saikne. Pirmā bija sera Jesajas Berlina 90 gadi – divdesmitā gadsimta izcilā liberālā domātāja jubileja; viņš piedzima Rīgā 1909. gadā. Skaidrs, ka Čakste nekad viņu nesatika savā dzīvē un nevarēja satikt – 1915. gadā Berlinu ģimene atstāja Latviju, aizejot bēgļu gaitās, uz īsu brīdi atgriezās 1920. gada pašā nogalē pēc Latvijas – Krievijas miera līguma un atkal atstāja, tagad jau uz visiem laikiem, dodoties uz Angliju. Taču netieši starp viņiem bija kāds sakars, kuru veidoja abu uzticība liberālai demokrātijai. Deviņus gadus –1918.–1927. – Čakste bija izcilākais liberālās demokrātijas pārstāvis, pat – simbols Latvijā, pirmais citu – Dr. P. Kalniņa, bīskapa J. Rancāna, K. Pauļuka, Dr. P. Šīmaņa – vidū. Laika gaitai ejot, Čakstes personība nekļūst mazāka, gluži otrādi – tā ieņem sev pienācīgo vietu arī mūsdienu paaudzes apziņā.

* * *

1918. gada 18. novembrī tika pasludināta ne tikai brīva Latvijas valsts; tika pasludināta brīva, kapitālistiski – liberāla Latvija. Tai bija jābūt nacionāli tolerantai Latvijas tautas valstij, dodot iespēju arī lojālām minoritātēm piedalīties jauncelsmē; tai bija jābūt kapitālistiskai ekonomikā, balstītai privātajā īpašumā; likuma varai bija jābūt augstākai par visu. Valsts Satversmes – konstitūcijas – pamatprincipi tika aizgūti no vecām kapitālisma un liberālisma zemēm, galvenokārt – no Francijas 1875.

gada konstitūcijas. Bet vai Latvijas sabiedrība bija gatava kapitālistiskajai demokrātijai? Tai noteikti bija gatavs kā neviens pats Čakste, bet – ne Latvijas sabiedrības plaši slāņi.

J. Čakste piedzima 1859. gadā; viņa jaunība pagāja laikā, kad Eiropas attīstītajās zemēs jau bija noslēgusies, britu vēsturnieka Ērika Hobsbauma vārdiem runājot, duālā revolūcija: ekonomikā bija uzvarējis liberālais kapitālisms, politiskajā iekārtā – franču vai anglosakšu tipa parlamentārisms. Duālās revolūcijas rezultāts bija buržuāziska sabiedrība. Ideoloģijā tas bija liberālisma triumfa laiks. Latvija tajā laikā bija cariskās Krievijas daļa un Krievijā pa īstam nebija uzvarējis pat kapitālisms saimniecībā, nemaz nerunājot par liberālo demokrātiju politikā. Lai arī Baltijas guberņas bija cariskās Krievijas attīstītākās daļas, pat tās bija tālas no Vakareiropas līmeņa. Latgale Vitebskas guberņas sastāvā bija galīgi atpalikusi – ekonomiski un garīgi; liela daļa no latgaliešiem sevi pat neapzinājās par latviešiem. Sabiedrības modernizācija Latvijā, lai arī straujāka nekā Krievijā kopumā, bija lēna, salīdzinot ar Eiropas modernām valstīm. Iepriekšējos gadsimtos izšķiestais laiks nebija atgūstams. Laukos aptuveni 60 % no iedzīvotājiem bija bezzemnieki, kurus ļoti maz interesēja liberālās vērtības, bet kuri alka pēc ātras sava sociāla stāvokļa maiņas, pat – vardarbīgā ceļā. Nākošā boļševisma potenciāls bija lielāks nekā liberālismam. Liberāli – demokrātiskās Latvijas – 1918.–1934. – likstas bija ieliktas sabiedrības struktūrā, mentalitātē jau ilgi pirms tās pasludināšanas. Vai tā nav likumsakarība, ka 20. gadsimta divdesmitajos – trīsdesmitajos gados liberālā demokrātija Centrālajā un Austrumu Eiropā izdzīvoja tikai Čehoslovākijā, vienīgajā reģiona valstī, kur zemnieku skaits bija mazāks par piecdesmit procentiem?

Taču, ja 19. gadsimta otrās puses Latvijas sabiedrība bija nemoderna un pat sociālās struktūras jomā ļoti atpalikusi, tad tāds nebija pats Čakste. Viņš nepārstāvēja liberālajai demokrātijai tālās vai pat naidīgās zemniecības un bezzemniecības masas; gluži otrādi – viņš

pārstāvēja jau to paaudzi, kura bija ieguvusi labu izglītību – bez tās liberālā demokrātija nevar pastāvēt. Pēc sava sociālā stāvokļa un mentalitātes bija buržuāziskas vidusšķiras pārstāvis – bez plašas buržuāziskas vidusšķiras liberālā demokrātija nevar pastāvēt. Pateicoties savai izglītībai un spējām, viņš kļuva par pārtikušu juristu – bez pārticības liberālisms nevar izdzīvot. Viņš bija kultūras cilvēks – aktīvi piedalījās dažādu biedrību un apvienību darbā; bez noteikta kultūras līmeņa liberālā demokrātija nevar pastāvēt. Viņa personības attīstība bija konsekventa un pakāpeniska, nevis sasteigta un nedabiska – liberālā demokrātija nav domāta steigai un radikālismam. No darbības latviešu biedrībās, studentu apvienībā “Austrums”, no savas evolucionārās pieredzes viņš nonāca 1905. gadā līdz idejai par Latvijas autonomiju, vēl tikai autonomiju cara Krievijas sastāvā, bet pilnīgi neatkarīgas valsts idejas tobrīd nebija nevienam, arī tiem, kas 1905. gadā nodevās destruktīvam teroram, kurš nevarēja atrisināt nevienu problēmu, bet tikai iznīcināja cilvēku dzīvības un gadsimtos krātās materiālās vērtības. Čakste 1905. gadā bija mērens, jo tikai mērenībā un evolūcijā latvieši varēja ielikt pamatus nākamajai neatkarīgajai valstij. Patiesu neatkarību var nodrošināt vienīgi sociāli attīstīti, pārtikuši un atbildīgi cilvēki. Bija vēl kāda īpašība, kas Čaksti tuvināja sekmiņai liberāla demokrāta darbībai – jau tad, kad par brīvu un parlamentāru Latviju viņš pat nedomāja; tā bija viņa ģimene, kupla, draudzīga. Viņš bija laimīgs pārtikušā, ērtā ģimenes dzīvē – manuprāt, tas nav mazsvarīgi. Pēc 1934. gada Ulmaņa valsts apvērsuma viņa režīma ideologi sacerēja mītu par vadoni, kuram nav ģimenes tāpēc, ka viņš visu sevi ir atdevis “tautai”, neko neatstājot sev pašam. “Zemes saimnieks”, kurš rūpējas par visiem un katru. Tās bija autoritāras blēņas, kuras sedza vienu bīstamu parādību – Ulmanim bija tika viena dzīve – politikā pie varas, citas nebija. Kad vara sāka slidēt ārā no rokām, viņš īstenoja apvērsumu, lai saglabātu savu vienīgo dzīvi. Šādi cilvēki ir potenciāli labvēlīgāk nosliekti par labu antidemokrātijai, lai arī plašus vispāri-

nājumus ir jālieto ar mērenību. Čakstem nebija sevi jāmoka ar līdzīgām mānijām; lielā ģimene, kurā visi bērni tāpat kā tēvs ieguva labu izglītību un kļuva par izcilām personībām dažādās jomās, deva mieru, personīgo piepildījumu, bez kura politiskā karjera var būt tikai māns. Vēlreiz atceroties otru šī gada jubilāru – seru Berlinu, atcerēsimies arī to, ka viņa ražīgākie gadi nāca tieši pēc 1957. gada, kad viņš apprecēja Alīnu de Ginsburgu un viņa nodrošināja ģimenes mieru un ērtības, kurās pilnībā uzplauka sera Jesaijas lielais talants.

Jānis Čakste tuvojās 1918. gada novembra ideāliem – neatkarībai un brīvībai, tolerancei, likuma varai, kapitālismam-pakāpeniski, nesteidzīgi, taču tad, kad viņš tiem pievērsās, viņš palika tiem uzticīgs līdz mūža beigām. Ar to viņš atšķīrās no citiem brīvvalsts veidotājiem. Ulmanis bija izcilākais latviešu valstsvīrs 1918. gadā, taču viņš bija uz laiku uzticīgs liberālai demokrātijai; jau 1925. gada prezidenta vēlēšanu kampaņā viņš piedalījās ar lozungiem, kuri būtiski atšķīrās no 1918. gada un Latvijas Satversmes principiem. Sociāldemokrātiem arī bija izcila, neapšaubāma loma neatkarīgās valsts izveidē, taču nereti viņi liberālās demokrātijas principus pakārtoja savas šķiru ideoloģijas un marksistiskās šķiru cīņas ideāliem. Čakste 1918. gada novembra vērtības nepakārtoja nevienām citām.

1922. gadā mūsu valsts Satversme pasludināja Latviju par Latvijas tautas – visas pilsoņu kopas – valsti; tā nebija tikai Latvija – latviešiem. Čakste bija uzticīgs arī šim principam; nekad viņš (pat studiju gados) nebija kritis par upuri neiecietībai vai pat naidam pret citām tautām. 1883. gadā, rīkojot latviešu studentu pasākumu Maskavā, viņš tieca: ja reiz rīko, tad jāriko skaisti. Jāzeps Vītols laikam būtu tiecis, ka studentiem kādu laiku ir jādzīvo zaļi (atsauksim atmiņā M. Vētras “Rīgu toreiz”, studentu Šmitu un rektoru Vītolu). Skaista, pat zaļa dzīvošana ir neatņemama studentu dzīves sastāvdaļa. Taču, diemžēl, daļa no studentiem dzīvoja pārāk zaļi un, tā dzīvojot, nonāca arī pie šovīnistiskām idejām, kurināja naidu pret minoritātēm (piemēram, pārkonkrustieši).

Jānis Čakste bija taisnīgs, tolerants un labvēlīgs nostājā pret minoritātēm – Latvijas tautas daļu. Vienīgais, bet – ļoti būtiskais, kas tika prasīts – minoritāšu lojalitāte pret Latvijas valsti. Šodien, atceroties Latvijas brīvvalsts sākuma gadus, mums nav jāproducē idealizēts, gandrīz vai mitoloģizēts Latvijas tēls. Attiecības ar minoritātēm nebija vienkāršas; tas cēlās no tā, ka minoritātes varēja būt un bija arī zaudētājas, neatkarīgai Latvijai dzimstot. Vācbaltieši, piemēram, zaudēja ļoti daudz – kungu kārtas statusu, iespēju valdīt pār latviešiem, valodas pozīcijas, īpašumus, simbolus (bruņniecības namu un daudzus citus). Samierināties ar jauno stāvokli Latvijā, kur pamatnācijai, latviešiem, nenoliedzami, pateicoties demokrātijai, būs notiecošā loma, nebija viegli. Čakste ar savu toleranci, mieru, taisnīgumu veicināja minoritāšu iesaistīšanu lojalitāte, nevis to apgrūtināja. Tāpat kā viņa pēctecis Gustavs Zemgals viņš bija ļoti taisnīgs un labvēlīgs pret ebreju minoritāti. Būdams uzticīgs Satversmei, 1926. gadā, kārtējās valdības krīzes laikā, viņš aicināja Saeimas deputātu rabīnu M. Nuroku sastādīt Latvijas valdību. Nuroks to nespēja, jo viņam trūka balsu, taču, ja viņam tas būtu izdevies, Čakstes nostāja pret viņu būtu tik pat korekta un taisnīga kā pret katru Latvijas ministru prezidentu. Nacionālā vienība, par kuru tik daudz un tukši tika runāts Ulmaņa diktatūras laikā, varēja būt tikai vienība ap neatkarīgu, demokrātisku Latviju un tās Satversmi; tā vienību saprata Čakste.

Dažus vārdus jāsaka par tematu “Čakste un Latvijas ārpolitika”. Ne no viena Latvijas valsts vīra nevar prasīt pārcilvēcīgo: lai viņi būtu nodrošinājuši Latvijas drošību un novērsuši draudus tai. To nespēja ne Meierovics, ne Ulmanis, ne Munters. Latvijas ārpolitisko stāvokli notieca ģeopolitika, starptautisko attiecību sistēmas raksturs, valsts resursu apjoms. 1919. gadā Parīzē, miera konferences laikā, Čakste centās darīt visu, lai lielvalstis atzītu Latviju *de jure*; nekas neizdevās, tāpēc ka pretī darbojās lielvalstu negribība, neieinteresētība – tikai 1921. gadā Latvija tika atzīta un uzņemta Tautu Savienībā, kad sabruka visi “baltās” Krievijas restaurācijas

plāni un kad lielvalstīm kļuva neiespējami tālāk atteikt atzišanu jaunai valstij starptautiskajā sistēmā, kura vārdos tika pasludināta par taisnīgu un vienlīdzīgu katram – mazai un lielai valstij, senai lielvalstij un jaunpienācējai. Lai arī starptautisko attiecību sistēma formāli bija taisnīga, nekad tomēr Eiropā nebija pastāvējis tik nelabvēlīgs spēku samērs starp *status quo* un revizionistiskām valstīm. No četrām kontinenta īstām lielvalstīm divas – Anglija un Francija – bija *status quo* lielvalstis, abas – nogurušas, Francija – pat dekadentiska. Neviena no viņām daudz neinteresējās par Baltiju. Divas citas – Vācija un padomju Krievija – bija revizionistiskas valstis, kuru atdzimšana bija tikai laika, pie tam – neilga, jautājums. Tā bija Versaļas – Rīgas sistēma, kuras nosaukums cēlās no diviem svarīgākajiem miera līgumiem – starp Vāciju un uzvarētājvalstīm (1919) un Krieviju un Poliju, Rīgā, 1921. gada 18. martā. Jauno valstu izdzīvošana bija atkarīga tikai no viņām pašām. Dažas centās izglābties ar brīnuma palīdzību – brīnuma vārds bija alianse ar Franciju. Polija, Čehoslovākija, Rumānija, Dienvidslāvija slēdza savienības ar Franciju, bet brīnumi, kā zināms, nenotiek. Nevienu no tām Parīze nespēja pasargāt; Baltijā nedz Francija, nedz, vēl jo vairāk, Anglija negribēja slēgt nekādas alianses, bet pašas jaunās valstis savstarpēju ķildu dēļ nespēja vienoties par drošības sistēmas izveidi un izšķieda laiku tukšās diskusijās par “tiltiem” un “barjerām”. Divdesmito gadu vidū neveiksmi piedzīvoja gan lielās cerības uz “tiltu” – no Krievijas uz Rietumiem, kad komunistiskā Krievija ierāvās sevī un sāka celt komunismu “vienā atsevišķā zemē”, gan “barjeras”, kuras izjuka somu, igauņu, latviešu, lietuviešu un poļu savstarpējā egoisma dēļ. Lielā mērā neveiksmes cēlonis slēpās jau pašā iedomā, ka var vienlaikus mēģināt būvēt gan “tiltus”, gan “barjeras”. Jānis Čakste ārpolitikas labā veica to, ko Satversme paredzēja. Viņš ļoti labi pārstāvēja Latviju, radot cieņas pilnu attieksmi pret sevi un valsti. Viņš interesējās par sūtņu iecelšanu un viņu darbību un uzklusīja viņu ziņojumus. Viņš centās iespaidot satversmes ietvaros kadru politiku

ārlietās. 1926. gadā viņš apmeklēja valsts vizītē Somiju, kur kā personība atstāja labu iespaidu, taču Somija kā valsts jau 1922. gadā bija novērsusies no ciešākas sadarbības ar Baltijas valstīm un orientējās uz Skandināviju, kā arī padziļināja attiecības ar Vāciju. Somi veltīja lielu uzmanību armijas nostiprināšanai, viņu valstiskā un demokrātiskā apziņa bija vairāk attīstīta kā Latvijā. Trīsdesmito gadu sākumā viņi nosargāja parlamentāro demokrātiju, bet 1939.–1940. gadā ar fanātisku apņemšanos – arī neatkarību. Citā valsts vizītē Čakste bija Igaunijā, ar kuru vienīgo mums bija defensīva bilaterāla alianse – 1923. gada 1. novembra līgums. Šī alianse tomēr uzstādīja jautājumu: vai divu mazu valstu savienība ir kaut kas vairāk par katru valsti atsevišķi, pašu par sevi, vai šāda alianse dod drošības pieaugumu? Diemžēl, minētā alianse to nedevis, un igauņi no tās novērsās. Čakste mira 1927. gadā, kad Latvija bija droša kā nekad. Veimāras Vācija mūs neapdraudēja, gluži otrādi – veicināja mūsu ekonomisko attīstību. Padomju Krievija bija vāja un neradīja tiešus draudus. Eiropā valdīja saimnieciskā uzplaukuma gadi, kuru laikā arī Latvija strauji atdzima pēc kara laiku posta. Taču šis drošības laiks bija īss, nestabils. 1929. gada pasaules ekonomiskā krīze, kuru Čakste jau nepiedzīvoja, iznīcināja vārgo demokrātiju Vācijā un noveda pie varas Hitleru; Staļina Krievija, iznīcinot miljoniem savu pavalstnieku, uzbūvēja militāri – rūpniecisko kompleksu un trīsdesmito gadu nogalē sāka lūkoties pēc zaudētā atgūšanas; abu tirānu vienošanās 1939. gadā iznīcināja Latvijas neatkarību.

Domājot par liberālās demokrātijas stabilitāti šodienas Latvijā, es vēlos minēt tikai trīs jautājumus, kuri ir ļoti nozīmīgi. Pirmais – Latvijai ir jāpārvar tā lielā nabadzība, kura ir pārāk daudzu cilvēku nelaime, lāsts. Stabila demokrātija nav iespējama bez plašas vidusšķiras, patriotiskas, uzticīgas Latvijai, bet ne šovinistiskas. Otrkārt – Latvijai jāatrisina vissmagākais okupācijas un kolonizācijas seku mantojums – jāintegrē Latvijas valstī simtiem tūkstošu nepilsoņu, daudzi no ku-

riem nemaz nevēlas integrēties Latvijā. Te nav pieļaujama steiga; labojumi pilsonības likumā, kuri tika pieņemti 1998. gadā, ir pēdējais "bastions", kurš nav jāatdod. Ļoti strauja pilsoņu kopuma maiņa novestu tieši pie draudiem liberālai, uz rietumiem orientētai Latvijai. Treškārt – Latvijai neatgriezeniski jāatrisina ārējās drošības jautājumi. Šo neatgriezeniskumu var dot tikai iestāšanās Eiropas Savienībā; noteikti jācenšas pievienoties arī NATO aliansei, lai arī tas var izrādīties daudz grūtāk. Tie nav viegli uzdevumi, kuru risināšanai nav jāžēlo spēki, jo šo mērķu sasniegšana var garantēt to, kā mums vēl nekad nav bijis – neatkarības un demokrātijas neatgriezeniskumu.

Aivars Fogels

Dr.iur., asoc. profesors

Jānis Čakste – pedagogs un starptautiskās tiesības

1918. gada 18. novembrī tiek proklamēta Latvijas Republika. Jānis Čakste kļūst par Tautas Padomes priekšsēdētāju, tā faktiski sākot pildīt pirmās Latvijas valsts prezidenta funkcijas.

1922. gadā pēc Satversmes pieņemšanas viņu oficiāli ievēl par pirmo Latvijas prezidentu.

Latvijas valsts pirmais Prezidents Jānis Čakste neapšaubāmi bija ideāla personība.

Ieguvis labu izglītību – pamatizglītību Annas elementārskolā, pēc tam Jelgavas ģimnāzijā, kuru beidza 1882. gadā. 23 gadu vecumā Čakste devās uz Maskavu studēt tieslietas. Viņš iestājās Maskavas Universitātes juridiskajā nodaļā, ko beidza pēc četriem gadiem – 1886. gadā.

Jau Jelgavas ģimnāzijā viņš ir rosīgi darbojies, piedalījies latviešu skolēnu vakaros ar referātiem.

Studiju laikā Maskavas Universitātē nākamais valsts prezidents īpašu vērību veltīja Romiešu tiesībām, to studijām, ar lielu aizrautību pētīja arī Kurzemes hercogistes koloniju – Tobago un Gambijas vēsturi, Jēkaba laikmeta starptautiskos līgumus.

Jau savas darbības sākumā Jānis Čakste tiek atzīts kā spēcīgs organizators, aizrautīgs orators ar apbrīnojamu talantu un takta izjūtu, spēju pārliecināt un aizraut citus. Ir atzītas viņa latviešu sabiedrības apvienotāja lielās spējas un centieni latviešiem iegūt zināmas brīvības.

Strādājot Maskavas Universitātē, viņš nodibināja Maskavas latviešu studentu biedrību, kas vēlāk pārtapa par studentu biedrību "Austrums" un korporāciju "*Fraternitas Moscoviensis*". Kopā ar Krišjāni Valdemāru, Frici Brīvzemnieku un citiem tiek organizēti latviešu vakari,

kam bija liela sabiedriska rezonanse, nacionāla un kultū-
rāla nozīme.

Jāņa Čakstes uzskati, nostāja, sabiedriskās aktivitātes mērķi koncentrēti izteikti viņa 1917. gada Stokholmā klajā laistajā darbā: "Latvieši un viņu Latvija: kāda latvieša balss (*die Letten und ihre Latvija: Eine Lettische Stimme*)", kurā Čakste rakstīja (deklarēja): "Latvju tauta grib pasargāt savu tautību, paturēt vienā kopībā savu tēviju Latviju, panākt neierobežotu iespēju un brīvību noteikti vadīt Latvijā savu nacionālo kulturālo un ekonomisko attīstību". Analizējot, izvērtējot latviešu tautas vēsturi no sendienām līdz mūsdienām, Jānis Čakste konstatē, "ka latviešu tauta ir eiropiska kulturāla un ka tā ir labāka likteņa cienīga nekā tas, kurš līdz šim tai tika gatavots un kuru arī nākotnē tai vēlētos radīt savtīgums un nelabvēlība". Runājot un plaši iztirzājot latviešu likteni, arī jaunākajos laikos "baltiešu" un latviešu vēlmes izteiktas uz plaša vēsturiskā izgaismojuma, akcentējot, ka "latvieši grib nosargāt savu tautiskumu, saglabāt savu Dzimteni, savu Latviju nesadalītu, tie grib gūt pilnīgu iespēju un brīvību, lai savā Latvijā varētu paši vadīt un veicināt savu nacionālo, kultūras un ekonomisko attīstības gaitu."

Jāņa Čakstes personība veidojās tālāk arī latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes ārlietu nodaļā, veicot ārpolitiskos uzdevumus. Kā zināms, 1919. gadā viņš sekmīgi iestājās kā Latvijas pirmās valdības interešu aizstāvis Parīzes miera konferencē Versaļā. Laika biedri viņu raksturojuši tajā kā Latvijas delegācijas "optimisma un ticības avotu", kas vienmēr bija "mierīgs un pašapzinīgs", vienmēr ieturēdams vienotības garu un simpātiskas attieksmes ar visiem delegācijas locekļiem. Viņa runā piemītusi izteiksmība. Visās situācijās Jānis Čakste raksturots kā objektīvs, tolerants, tehniski ļoti veikls, ar spēcīgu balsi un atjautīgs sarunu vedējs.

Viņa izglītība, pieredze un talants neapšaubāmi no-
teica arī viņa akadēmisko darbību.

Kopš Latvijas Universitātes atklāšanas 1919. gadā, līdz ievēlēšanai Valsts Prezidenta amatā Jānis Čakste pa-

sniedza starptautiskās tiesības. Viņam bija liela loma LU Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes izveidošanā. Sākumā Jānis Čakste bija docents starptautiskajās tiesībās, bet jau 1919. gada 14. novembrī viņu iecēla par profesoru. Atzīts ir viņa ieguldījums jaunās LU tautsaimniecības un tiesību zinātņu mācību plānu un programmu izstrādāšanā un mācību spēku izraudzīšanā. No 1921. gada viņš Virsnieku kursos lasīja arī valsts tiesības. Šo kursu noklausījās vairāk nekā 800 virsnieku. Jānis Čakste bija pirmais Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes profesors, kas pasniedza tikko kā izveidotajā Latvijas Universitātē starptautiskās tiesības. Viņa starptautisko tiesību doktrīna bija tā laika starptautiskās dzīves un apstākļu, kā arī viņa plašā intelekta noteikta. LU profesora Jāņa Čakstes Starptautisko tiesību doktrīna koncentrēti izteikta 1926. gadā Tautu Savienības Veicināšanas biedrības Rakstu 1. laidienā (12.–19. lpp.) publikācijā “Tautu biedrība”. Tajā J. Čakste aplūko valstu attiecības pēc I Pasaules kara.

Tautu Savienību (Nāciju līgu) viņš dēvē par “Tautu biedrību”, atzīmējot, ka šī pasaules organizācija nav izcēlusies piepeši, negaidīti; viņai ir bijuši savi ceļa taisītāji: cilvēces progress kultūrā un valsts kopība”. Šo valstu kopības attīstību to laiku Starptautisko attiecību vērtējumā viņš iztirzā plaši, labi parādot tās pretrunas, patieso būtību, tā laika aktualitātes.

Pēc I Pasaules kara radās daudzas jaunas nacionālas valstis, īstenojot tautu tiesības pašām lemt savu likteni. Veidot savu nacionālo valsti lēma arī latviešu tauta, kuras garīgais tēvs bija Jānis Čakste. Viņš bija tas, kas pamatoja tautu pašnoteikšanās tiesības, nosakot starptautiskās tiesības kā līdzekli un balstu jauno valstu neatkarības nodrošināšanai. Ar praktiskām iemaņām diplomātijā viņš teorētiski pamatoja arī valstu atzīšanu *de facto* un *de jure*, dodams lielu ieguldījumu Latvijas starptautiski tiesiskajā atzīšanā.

Jāņa Čakstes tālredzība ārpolitikā pamatojās viņa plašajās zināšanās starptautiskajās attiecībās un starp-

tautiskajās tiesībās. Viņa nopelns bija arī 1920. gada 11. augusta miera līgumā ar Krieviju noteiktais par Latvijas valsts atzīšanu uz "mūžīgiem laikiem". Taču par neatkarību bija jācīnās ilgi un grūti. Starptautisko tiesību normu, kā arī nacionālo tiesību normu pārkāpumi no Padomju Savienības puses Latvijas tautai, diemžēl, turpmākajos gados sagādāja neizmērojamas ciešanas un zaudējumus.

Jānis Čakste – Latvijas valsts tapšanas procesa vadītājs un teorētiskais pamatotājs, tās "tēvs". Ievērojot viņa un arī Zigfrīda Meierovica lielo devumu Latvijas valsts starptautiskajā atzīšanā *de facto* un *de jure*, valsts tēva – radītāja gods ir patiesi pelnīts.

Ilga Kreituse

Dr.hist., docente

Valsts prezidents kā valsts daļa

Katrai valstij ir noteiktas varas institūcijas, kas realizē sev uzticētās funkcijas. Latvijai kā demokrātiskai, suverēnai valstij tās ir Saeima, prezidents un Ministru kabinets (MK). Ja tautas vēlētas institūcijas un izpildvaras savstarpējās attiecības, to pakļautība nav izsaukušas diskusijas un īpašus strīdus politiķu vidū, tad to nevar teikt par Valsts prezidenta posteni.

1918. gada 18. novembrī, pasludinot Latvijas valsts dibināšanu un nosakot galvenos uzdevumus, jautājums par sīkāku valsts varas struktūru tika atstāts vēlākam laikam, kad tiks izstrādāts valsts pamatlikums. Tas bija saistīts ar pašas Latvijas nestabilo situāciju, kuru noteica gan svešu armiju klātbūtne, gan pašu politiķu dažādā izpratne par valsts struktūru veidošanas pēctecību. 1920. gada 1. maijā darbu sāka Satversmes Sapulce, pirmā tautas vēlēta likumdevējvara, izveidoja komisiju, kuras uzdevums bija izstrādāt Latvijas valsts Satversmi. 1921. gada rudenī darbs bija pabeigts un sākās ne mazāk sarežģīts un grūts posms – Satversmes apstiprināšana un pieņemšana Satversmes sapulcē. Uz šo brīdi Krievijas un Austroungārijas impēriju sabrukšanas rezultātā izveidojušās neatkarīgās valstis līdzīgi Latvijai nostiprināja savu politiski – tiesisko sistēmu. Neviens neizvēlējās prezidentālās republikas modeli. Šeit sava ietekme vēsturiskai pieredzei – nevēlēšanās pēc monarhijas atkal dot noteicošo varu vienam cilvēkam. Latvijā diskusija par valsts varas struktūru gāja tālāk – Satversmes Sapulces kreisais spārns izvirzīja priekšlikumu par prezidenta institūcijas nevajadzību. Argumentācija bija visdažādākā. Tā sociāldemokrāts A. Rudevics mēģināja veikt vēsturisko salīdzinājumu:

“.. Mums nav ko atsaukties uz monarhijām, jo mūsu valsts ir radusies bez tās monarhijas, un man liekas, ka mēs ejam ačgārnī, ja mēs domājam, ka, ja mēs 3 gadus esam iztikuši bez prezidenta, bez šī otrās palātas surogāta, ja mēs taisāmies viņu ieviest, nepievezdami nevienu pārliecinošu motīvu, ka mums tiešām bijis kāds sastrēgums, tamdēļ, ka nav bijis prezidenta .. es domāju, ka mūsu vēsture skaidri rāda, ka tāds prezidents mums nav vajadzīgs. Mūsu pilsoņu kungiem tieši vajadzētu ievērot, ka mums nav to tradīciju, kuras ir Anglijā un Francijā, kā valstīm, kas tūkstošiem gadu ir pastāvējušas ar ķeizariem un ķēniņiem..” (1716–1717).

Fr. Cielēns mēģināja izdalīt vēl citus argumentus pret prezidenta posteņa ieviešanu:

“.. Galvenais motīvs, bez šaubām, ka, radot šādu atsevišķu institūtu, līdz ar to valsts vara tiek sadalīta starp dažādiem valsts orgāniem..”

Kā otru argumentu Cielēns izdalīja:

“..ja mēs gribam, lai valsts likumdošana un valsts pārvalde, valsts vadības aparāts būtu pēc iespējas vienkāršāks, kas pēc iespējas ātrāk darbojas, būtu pēc iespējas saskaņots un – kā to saka kāds starpsauciens – pēc iespējas lēts, tad, bez šaubām, būtu vajadzīgs iziet no tādiem principiem valsts varas uzbūvē, lai tiktu izskausti tādi orgāni, tāda valsts konstrukcija, kurā var rasties dažādas pretrīkības un sadursmes..” (1703).

Pret sociāldemokrātu idejām krasi nostājās pilsonisko partiju pārstāvji. Tā J. Goldmanis (Latvijas Zemnieku savienība) centās pierādīt pretējo:

“..Cielēna kungs aizrādīja, ka to valsts vara nebūt nav vienas iestādes pārzināšanā. Vēlot atsevišķu prezidentu, arī būs novilkta zināmas robežas starp prezidentu un izpildvaru..” (1705).

Kā kopsavilkums debatēm izskanēja J. Goldmaņa vārdi – ne viss, ko lēti pārķ, ir labs.

Reizē ar diskusiju par prezidenta posteņa nepieciešamību kā tādu risinājās jautājums – kas vēlēs prezidentu – tauta vai Saeima? Tas savijās ar valsts pirmās amatpersonas funkciju loku. Lai gan parādījās arī “par”

domas, kuras izskan vēl arvien, ja kāds politiskais spēks nav apmierināts ar tautas gribas izpausmes rezultātiem.

“..Ja mūsu tauta visā savā visumā būtu politiski tā nostiprinājusies, ka viņa nav pieviļama nekādai tumšai aģitācijai, nekādai tumšai demagoģijai, tad tiešās prezidenta vēlēšanas no visas tautas būtu aizstājamas, bet mēs redzam, ka vismaz šim brīdim demagoģijai un ne visai tīrai aģitācijai tomēr masas pieviļamas un ne tikai masas, bet arī vidus šķira. Šī demagoģija ļoti stiprā mērā ir jau tagad manāma..” sacināja O. Nonāns. Neizpalika arī A. Berga pasmiešanās par sociāldemokrātu taupību nevietā: “..Ja valsts ir niecīga un nevajadzīga persona, kā Petrevica kungs lūkoja parādīt, tad taču tauta nevis tikai viņu vēlot, bet jau ir žēl tās pusdienas, kuras viņš ēdis..” (1712).

Visu strīdu rezultāts bija kompromisa lēmums par valsts prezidenta ievēlšanu Saeimā uz trim gadiem, uzticot viņam galvenokārt reprezentācijas funkcijas. Visas šīs karstās diskusijas Satversmes sapulcē nosvērti un precīzi vadīja tās prezidents J. Čakste. Viņam varēja būt vislielākās tiesības spriest par prezidenta funkcijām un lomu, jo tieši viņš bija šos trīs gadus pildījis valsts prezidenta funkcijas un labi pārzināja, ko tas nozīmē. Tomēr J. Čakste debatēs nepiedalījās un iespējams, ka tieši viņš kā nākamais Latvijas prezidents nosvēra svaru kausus par labu tam, ka prezidenta institūcija Latvijā tika izveidota.

Kā ir pierādījusi vēsturiskā pieredze, tad praktiski nav iespējams atdalīt prezidenta posteni no konkrētās personas, kura tajā atrodas. No demokrātiski vēlētajiem J. Čakste tam ir vislabākais apliecinājums.

J. Čakstem izdevās realizēt lielisku sadarbību ar ārlietu ministru (īpaši ar Z. A. Meierovicu), lai maksimāli labvēlīgi risinātu starpvalstiskās problēmas. Spilgts piemērs tam ir Latvijas delegācijas darbība Parīzes miera konferencē – augstākā amatpersona izsaka viedokli, uzklausa atbildi (toreiz, diemžēl, negatīvu) un ļauj ārlietu ministram atgriezties pie tās pašas problēmas. Līdzīga tandēma – prezidents un ārlietu ministrs – vairs

Latvijas vēsturē nav bijis, jo vienmēr ir traucējusi vai nu neprofesionalitāte vai personīgās ambīcijas. Nākamais aspekts Valsts prezidenta darbībā ir iekšpolitiskās aktivitātes un nostādnes. J. Čakste varēja kompetenti spriest un izteikt savu viedokli par plašu problēmu loku – no korupcijas apkarošanas līdz sievietes – mātes vietai un lomai Latvijas sabiedrībā. Svarīgi ir atzīmēt to, ka Valsts prezidenta viedokli uzklausīja, taču ne vienmēr praksē arī realizēja. Korupcijas problēma bija un ir vēl arvien smagākā iekšpolitiskā nasta, kas ir kļuvusi arī par ārpolitikas attīstības kavētāju.

Loģiski rodas jautājums – kāpēc Jāņa Čakstes personība sevī apkopoja to, ko mēs vēl arvien meklējam Latvijas pirmajās amatpersonās? Un te ne mazsvarīga loma bija izglītībai, darba pieredzei, prezidenta materiālai nodrošinātībai un stabilai, sakārtotai ģimenes dzīvei. Pilnvērtīgs, brīvs un profesionāls darbs prasa balansētu personīgo dzīvi. Latvijā pārejas periodā, kad valsts un tās nodibināšana pirmssākumos vai neatkarības atjaunošanas periodā risina demokrātiskas tiesiskas valsts nostiprināšanas problēmas, Valsts prezidentam ir jāveic noteikta misija. Tā prasa gan prasmi ārēji spīdēt, gan taupīgi dzīvot, ne tikai burtiski mēģināt pildīt Satversmi, burtu. Te mēs varam redzēt divas dažādas izejas. Pirmā, pie kuras pieturējās J. Čakste – es esmu tautas daļa, manas pūles ir vienīgi vērstas tās labā, un par to man pienākas vairāk nekā citiem. Otrā, daudz biežāk sastopama – es esmu tautas izredzēts, līdz ar to man pienākas vairāk nekā citiem un es sev to varu pieprasīt... Tāpat var divējādi saskatīt attieksmi pret jēdzienu "saprātu". Vai tautai ir jāsaprot prezidents vai prezidentam tauta? Un tādos brīžos ir jāatceras viena no J. Čakstes atziņām – "darbinieki, sargiet savu valsti, izkoptiet to, jo ziniat, ja nebūs Latvijas, nebūsiet arī jūs".

Vēl viena diskusijas daļa par prezidenta funkcijām 1921. gadā bija attiecības ar valsts bruņotajiem spēkiem. Par labu prezidentam kā bruņoto spēku "augstākam vadonim" kā arguments tika izmantots viņa bezpartejiskums, kam vajadzēja nodrošināt, "...ka armijai nevaja-

dzētu, viņa nedrīkstētu nodarboties ar politiku un ka armijas uzdevums ir aizstāvēt pirmā kārtā tēviju, nemaz neorientējoties par vienu vai otru politisku virzienu”. Tā arī Satversmes sapulce lēma, un J. Čakstes prezidēšanas laikā nebija problēmu armijas un valsts attīstības gaitā. Taču 1999. gadā, kad Latvija aktīvi iestājas par iestāšanos NATO, mēs sastopamies ar negaidītu, bet objektīvi nosacītu problēmu – dienests Latvijas bruņotos spēkos daudzos jauniešos un lielā sabiedrības daļā tiek uzskatīts par sodu, kurš jāizcieš, ja nav izdevies no tā izvairīties, un te atkal jājauc – vai prezidenta personības loma un prasme ir ne tikai slavēt valsti ārzemēs, bet aktīvi līdzdarboties arī iekšējo pretrunu sakārtošanā? Tā varētu turpināties skatīt diskusijas un strīdus ap prezidenta institūciju Latvijas Satversmes apspriešanas gaitā, katru reizi ieraugot Jāņa Čakstes personību kā atbildi tad, kad jāpieņem lēmums. Mūsu valstī prezidenta postenī pirmā tā izpildītāja vietu nav izdevies sasniegt nevienam. Vienmēr pietrūkst kāds komponents, lai būtu viengabalainība, rīcības neatkarība un situācijas izpratne, kas piemita J. Čakstem. Bet varbūt tāpēc ir vērts vēlreiz atgriezties pie 1921. gadā aizsāktās diskusijas – kas prātis labāk izvēlēties Latvijas prezidentu – tauta vai Saeima? Varbūt “neizglītotās un apmānāmās tautas” laiks ir beidzies?

Jānis Čakste

Runa Satversmes sapulces svinīgajā sēdē 1921. gada 28. janvāri par godu Latvijas Republikas starptautiskajai atzīšanai

Augsti cienījamā sapulce! Šīs dienas sēde nav lemta ikdienišķam, pelēkam darbam, bet lemta atzīmēt to notikumu, kas ir Latvijas valsts vēsturē tagad no sevišķa svara – atzīmēt to, ka mūsu valsts tagad stājas atkal jaunā posmā, jaunā posmā, kurš ir trešais. Kad 18. novembrī 1918. gadā Latvijas Tautas padome pasludināja Latvijas valsts neatkarību, tad līdz ar to viņa pirmo reizi uzstājās uz pasaules skatuves. Bet šī pirmā reize nevarēja iedvest vispārīgu uzticību pret jauno valsti, kura bija sevi proklamējusi. Nāca otrs posms: Latvijas valsts dabūja savu īsto saimnieku, 1. maijā pagājušajā gadā pirmo reizi sapulcējās **Satversmes sapulce**. Darbs, kas bija iesākts 18. novembrī, ņēma tagad jaunu likumīgu virzienu un nodibināja valsti tos ciešos tiesiskos pamatus, uz kuriem viņa varēja tālāk attīstīties un plaukt. Šo abu periodu laika Latvijas tautai nācās pierādīt, vai viņa varēs pildīt to, kas ir solīts 18. novembrī 1918. gadā. Latvijas tautai vajadzēja pierādīt, ka viņai ir cieta griba būt patstāvīgai, neatkarīgai valstij un ka viņai līdz ar to ir vajadzīgais spēks, lai savu neatkarību aizstāvētu. Bez šiem diviem iepriekšējiem posmiem nebija domājams, ka varētu iesākties trešais posms, kurš iesākās no aizvakardienas. Mēs saņēmām ziņu, ka mūs ir atzinušas Eiropas civilizētās valstis, ka mēs stājamies šo civilizēto valstu sabiedrībā. Protams, valstis rada pašas tautas un uz viņām atbalstās viņu īstās tiesības. Nevis tas, ko citi dod, ir no svara valstīm, bet tas, ko pašas valstis var un spēj.

Bet, no otras puses, lai varētu iestāties veco valstu sabiedrībā, bija nepieciešams, ka Latvijas tauta pierādītu,

ka viņa ir spējīga valsti uzturēt, un Latvijas tauta bija līdz 1918. gada 18. novembrim par daudz maz pazīstama. Par viņu vēl nevarēja spriest citas valstis, cik tālu var viņai uzticēt patstāvības izteicienu, un tas tikai izrādījās šajos divos pirmos mūsu valsts vēstures brīžos. Kad šī pārlicība bija radusies, ka Latvijas tauta būs spējīga uzturēt savu valsti, ka viņa būs spējīga pildīt to, kas pienākas patstāvīgai valstij, – tad nāca šie atzinumi. Mēs saņēmām pirmo atzinumu no **Somijas**. (Ilgi aplausi.) Pēc tam tūlīt pienāca mums vēsts, ka Parīzē savienoto Augstākā padome, kurā piedalījās **Itālijas, Francijas, Anglijas, Beļģijas** un **Japānas** priekšstāvji, ka tā nolēmusi atzīt Latvijas neatkarību. (Ilgi aplausi). Un šīm divām prieka vēstīm drīz vien pievienojās paziņojums, ka **Poļu valsts** tāpat ir atzinusi Latvijas neatkarību. (Aplausi.) Mēs varam izteikt no sirds savu pateicību šīm lielvalstīm, kuras no savas puses ir spērušas visus soļus mūsu valsts ieviešanai vispārējā valstu savienībā. Tagad nu uzrādās, ka priekš tam, lai mēs iegūtu pilnas savas tiesības, Latvijas valstij nav bijuši veltī tie upuri, kas ir nesti.

Mūsu slavenā armija nav veltīgi upurējusi savus daudzos ziedus, nolikdama tos uz ežas sargāt jauno Latvijas valsti. (Ilgi vētraini aplausi.) (Saucieni pa labi: “Virspavēlnieku!”) Nav veltī bijuši visi tie upuri dažādās ciešanās, dažādās mantās, ko ir nesusi visa mūsu dārgā tauta, kura nav līdz šim apnikusi upurēt visu priekš savas jaunās valsts. Nav veltī tie upuri, kurus nesuši visi sabiedriskie darbinieki priekš tam, lai nostiprinātu un attīstītu visu valsts gaitu. Mēs varam padoties tai cerībā, ka šī upurēšanās no visām Latvijas aprindām tagad neatkarīgā un no visas pasaules atzītā Latvijā pieaugs un paplašināsies. Tagad mēs esam uzņemti kā pilntiesīgs loceklis visu valstu savienībā. Bet **tiesības ir savienotas ar pienākumiem**. Mēs esam atbildīgi, ka izrādīsimies par cienīgiem citu Eiropas un vispasaules valstu starpā. Es nešaubos, ka mēs kopējā darbā šo mērķi sasniegsim. Kopējā darbā 18. novembrī 1918. gadā visas latviešu politiskās partijas apvienojās priekš savas valsts mērķa

sasniegšanas, – apvienojās, lai priekš viņas strādātu. Mūsu pienākums ir arī uz priekšu apvienoties uz kopēju darbu un nekad neskaldīties, lai mēs arī piederētu pie kādas partijas vai tautības piederēdami. Tad mēs varēsim jo cienīgi stāvēt tai godātā sabiedrībā, kurā tagad esam iestājušies. Es no savas puses uzaicinu jūs, augsti cienījamā sapulce, atcerēties tagad mūsu tautu un līdz ar to apvienoties mūsu lūgšanā «Dievs, svēti Latviju!». (Nodzied trīs reizes valsts himnu.)

Valdības Vēstnesis. – 1921. – 29. janv.

Jānis Čakste

Runa Satversmes sapulces pēdējā sēdē 1922. gada 3. novembrī

Mani kungi un dāmas! Šī ir 213. sēde, kuru noturējusi mūsu Satversmes sapulce, un šī ir pēdējā sēde. Priekš divi un pusi gadiem mūs raidīja šurp Latvijas tauta kā īsto legālo Latvijas valsts saimnieku. Viņa mūs raidīja šurp ar plašām, neaprobežotām pilnvarām, lai mēs varētu pēc savas labākās apziņas, pēc sava labākā ieskata izbūvēt un veidot mūsu valsti. Mēs esam savu darbu pabeiguši. Mums ir atlikušas tikai dažas dalas, bet tas jau parlamentāriskā dzīvē ir parasta parādība. Man ir atkal jāatkārto tas, ko jau esmu reiz teicis, ka par mūsu darba labumu mēs paši nevaram spriest, lai tauta spriež par viņu un tālākās paaudzes Latvijas valsts vēsturē. Uz šo mūsu Satversmes sapulci priekš divi un puse gadiem lika viena daļa pārmērīgas cerības varbūt, un citi varbūt skatījās ar bažām uz viņu. Man šķiet, ka, ja pārmērīgās cerības nav izpildījušās, tad tas ir dabīgi. Bet, no otras puses, nav arī attaisnojušās bažas, ar kurām sagaidīja šo pirmo legālo Latvijas saimnieku. Par viņu domāja, ka viņš būs nespējīgs kopīgu darbu veikt, ka dažādas šķelšanās, domu starpības, interešu pretišķības būs tik stipras, ka šis augstais nams nevarēs mierīgi veikt svarīgo uzdevumu, kurš uz viņu bija likts. Jūs zināt, šīs bažas arī ir izrādījušās pilnīgi par nedibinātām. Mums ir, kā visos parlamentos parasts, bijušas cīņas uzskatu ziņā, mums ir bijušas domu starpības, bet mēs esam kopā strādājuši, atskaitot varbūt vienu otru gadījumu, kur kaislības varbūt lielākā mērā parādījās, bet darbs varēja turpināties. Latvijas tautas pirmie likumīgie priekšstāvji ir parādījušies par spējīgiem strādāt parlamentārisku darbu, un šis darbs nav bijis arī bez panākumiem. Latvijas valsts ideja, apziņa par Latvijas valsts vajadzību ir nostiprinājusies tautā cieši. Es domāju, mums tagad nerasies

neviens pats, kurš būtu pret šo Latvijas valsts ideju. Latvijas valsts izbūves darbs arī ir gājis diezgan sekmīgiem soļiem uz priekšu, un Latvijas saimnieciskā dzīve ir sākusi atjaunoties, protams, lēnām, bet tomēr celties augšām no jauna no tā sabrukuma, kas bija radies pa visiem kara gadiem. Uz drupām un pelniem ir radusies jaunā Latvijas valsts, un jūs, mani kungi, esat šajā jaunā valsti bijuši tie pirmie tautas priekšstāvji, kas veidoja un kārtoja viņas dzīvi. Šī jaunā Latvija ir ieguvusi cienīšanu un atzīšanu ne vien pie visiem Latvijas pilsoņiem, ne vien visos Latvijas apgabalos, bet arī pie lielām un mazām valstīm ārzemēs. Šajā īsajā laika sprīdī, kas valsts dzīvē ir tikai acumirkļis, šie panākumi ir ievērojami. Satversmes sapulces vadībā tauta ir pārdzīvojusi 2 ½ gadus nopietnā darbā, un tagad, kad mēs šķiramies no šim telpām, mēs šķiramies ar to apziņu, ka nākošā likumdevēja iestāde saņems Latvijas valsti jaunizveidotā stiprākā sastāvā, nekā viņa bija tad, kad jūs saņēmāt viņas vadību.

Bet vienalga, vai viena daļa no jums arī nākošā likumdošanas iestādē piedalīsies vai viņi varbūt strādās citur un citos darba arodos, paturēsim vienmēr acīs to, ka visu pilsoņu, bet it sevišķi to pilsoņu uzdevums, kuriem tauta uzticējusi savas valsts vadību, ir viņu pienākums pret valsti jāpilda nesavtīgi ar labāko gribu un labāko sirdsapziņu. Ja mēs to vienmēr paturēsim acīs, tad, bez šaubām, šī mūsu jaunā Latvija, pie kuras izbūves mēs esam strādājuši 2 ½ gadus, attīstīsies, plauks un zels priekš mūsu tālākām paaudzēm un pēcnācējiem. Šodien, šķiroties no šīs vietas pēc 2 ½ gadu kopēja darba, vienosisimies atkal visi vienā kopējā aizlūgumā "Dievs, svētī Latviju". (Nodzied "Dievs, svētī Latviju!".)

Valdības Vēstnesis. – 1922. – 4. nov.

Māra Glazjeva

J. Čakstes "Auču" memoriālās
piemiņas vietas vadītāja

Aicina Jāņa Čakstes muzejs "Auči"

Mēs, latvieši, esam maza tauta. Mūsu ir tikai nepilni trīs miljoni zem šīs saules. Bet, neskatoties uz to, mēs esam bagāta tauta. Bagāti ar savu valodu, tautasdziesmām, seno un varonīgo vēsturi, bagāti ar savu kultūru.

Mēs katrs nākam no savas dzimtas: vecākiem – mātes un tēva, no savām tēva mājām. Mēs esam gaismas stari, un šī gaisma ir tēva un mātes iedegta; tā pieder mums, un mēs to nesam, staigājot savu taku. Dzimtene, māte un tēva mājas. Tās ir trīs lietas, kuras svētas ir katram latvietim.

Zemgalieši lepojas ar to, ka tieši šeit ir dzimuši un strādājuši daudzi izcili latviešu tautas dēli un meitas, kuri atstājuši nemirstīgas pēdas valsts vēsturē un kultūrā. Bet vislielākais lepnums ir par to, ka tieši šeit, Zemgalē, sava tēva mājās, savus pirmos apzinātos soļus dzīvē spēris Latvijas valsts pirmais prezidents Jānis Čakste, ka tieši "Auču" mājās radās doma par Latvijas brīvvalsti, ka šeit spēku un rūdījumu guvusi arī viņa lielā cilvēciskā mīlestība, no kuras pasaules ceļos iegājušas deviņas atvases, kuras laika gaitā ir kupli sazarojušas.

Pašā Zemgales vidū, zaļās Zemgales vidū, stalta stāv "Auču" māja, spoguļojoties Lielupes ūdeņos, kuri pavasara plūdus pienāk pavisam tuvu, pārbaudot tās izturību. Dažādi vēji tai pāri skrējuši, dažādi laiki piedzīvoti: ziedu, augļu un bagātu ražu nesoši, izmisuma, baiļu un kara šausmu draudoši, posta, pamestības un aizmirstības vajāti, atdzimšanas, atzišanas un jaunu dienu vēstoši.

"Latvija kļūst par teiksmu zemi", tā teikusi dzejniece Monta Kroma, un 1999. gada 12. septembrī Latvija kļuva

Kā mūs atrast?

Jābrauc no Jelgavas pa Bauskas ielu līdz Garozai, pie Velna grāvja jānogriežas pa labi Emburgas virzienā. Garām pabraukt nav iespējams. Jau pa gabalu katru ceļotāju aicināt aicina gaiša, iespaidīga savrupmāja pašā lielceļa malā

par vienu teiksmu bagātāka. Šajā dienā Jelgavas rajona Sidrabenes pagastā durvis apmeklētājiem vērā Latvijas valsts pirmā prezidenta Jāņa Čakstes dzimtas nams "Auči", kuram būs lemts kļūt par memoriālo muzeju.

Jāņa Čakstes mazbērni Jānis un Aija Čakstes bija šīs idejas nesēji, ka vectēva celtajai mājai jākļūst par latviešu tautas svētvietu, ka tieši šeit jādzīvo Jāņa Čakstes atstātajam mantojumam, un, pulcinot ap sevi pasaules ceļos izklīdušos radniekus, no sikām atmiņu lauskām izveidoja stāstu par Jāni Čaksti un viņa dzimtu. Radās domu biedri un atsaucīgas sirdis. Jelgavas

Muzeja durvis plaši tiek atvērtas, aicinot iepazīties ar ekspozīcijām

G. Eliasa vēstures muzeja un vēsturnieces Janīnas Šūbertes un mākslinieka Mārča Stumbra darba rezultātā veidojās saturīgas un mākslinieciski izveidotas ekspozīcijas divās telpās.

Muzejs ir vajadzīgs latviešu tautai. Par to liecina apmeklētāju skaits. Nāk lieli un mazi, veci un jauni no tuvienes un tālienes. Nāk sirmgalvji ar asarām acīs vēlreiz izdzīvot savu jaunību, nāk tuvējo kaimiņu mazbērni, kuriem atmiņā palikuši vectēvu stāsti par Čakstes tēvu, nāk skolu jaunatne, kurai tāls un svešs ir tas laiks, kurā dzima Latvijas valsts. Un katrs apmeklētājs šeit var atrast un atrod atbildi uz savu **kāpēc?**

Katrai lietai šajā mājā ir savs stāsts, sava teiksma: medus kārei, galdnieka "fuksītim", pulkstenim, medību

Lielākajā telpā izvietotie materiāli stāsta par lielo un kuplo Čakstu dzimtu

trofejai, diriģenta zizlim, zelta gredzenam, Jāņa un Justīnes mīlestībai.

Tiek jautāts: “No kura avota var smelties to lielo spēku, izturību un enerģiju, lai pietiktu visam mūžam? Atbilde ir: “Saknēs”. Un sākas stāsti par prezidenta tēvu Krišjāni un vectēvu Jāni, par zemnieku sīkstumu un prasmi zemi apstrādāt un mīlēt. Šajās sienās stāstījumam jābūt patiesam un ticamam, jo pats nama tēvs Jānis Čakste te ir līdzās un noraugās uz visiem no mākslinieka Mārča Stumbra gleznas.

Cilvēks ierodas šajā pasaulē, lai veiktu trīs lielus darbus: iestādītu koku, uzceltu māju un izaudzīnātu dēlu. Tā ir teikts grāmatu grāmatā Bībelē. Jānis Čakste šos uzdevumus ir veicis izcili. Savā mūžā viņš ir iedēstījis ne vienu

Apskatisiet Latvijas I valsts prezidenta kabinetu

vien koku, bet vairākus ziedošus un augļus nesošus ābeļdārzus, kokus ap māju un mežu, savām rokām uzcēlis staltu ģimenes māju, bet, ja par mājvietu mēs saucam valsti, kurā dzīvojam, tad kā nogrimušu teiksmu pili viņš ir izcēlis dienasgaismā arī Latviju un izaudzinājis deviņus bērnus: piecus dēlus un četras meitas.

“Auči” ir dzimtas māja, ģimenes ligzda, kur katram tika ielānots savs stūrītis. Tādēļ šī māja ir tik liela. Tādu to vēlējās redzēt Jānis Čakste, piepildītu ar bērnu un mazbērnu smiekliem un čalām. Šodien, mazdēla Jāņa atjaunota, šī māja ieguvusi mazliet citādu seju, tā ir kļuvusi mūsdienīgāka, pat skaistāka.

Laiks ir bijis nežēlīgs. Mājā valda dīvains klusums, bet visa dzimta tomēr ir kopā. Katram šeit ierādīta vieta. Fotoattēli un vēsturiskās liecības stāsta paši par sevi.

Aiz logiem rāmi un mierīgi plūst Lielupe

“Aučos” bieži bija svētki. “Aučos” prata svinēt svētkus. “Aučos” būs svētki. To pierādīja Čakstes dzimtas saiets 1999. gada 12. septembrī, kad kopā bija sapulcējušies 120 radnieku no Zviedrijas, Norvēģijas, ASV un Latvijas. Šī vieta būs tā, kurā tuvējās apkārtnes ļaudis nāks valsts svētkos, un tradīcijai jau ir iesākums. Bērnu smieklī un čalas muzeja telpās piepildīja 17. novembrī, kad vecus un jaunus vienoja kopēja lūgšana “Dievs, svētī Latviju!”

Drīz durvis vērs vēl viena telpa – konferenču zāle, kas būs patīkamu un nopietnu sarunu vieta “Aučos”.

Izstāžu zāle jau šodien apmeklētājus aicina iepazīties ar Jelgavas mākslinieku darbiem, bet varbūt rīt tās sienas rotās bērnu un skolēnu jaunrades darbi.

Koncerti, izstādes, konkursi un konferences, interesantas tikšanās – tā ir “Auču” nākotne.

“Aučos” atrodas viena no Latvijā garākajām stādītajām liepu alejām. Pastaigājoties pa to, jūs atgūsiet spēkus, un liepas jums sniegs savu enerģiju turpmākajiem darbiem

Mieru un klusumu mīlošus cilvēkus “Auči” sagaida ar spirtu veldzi rāmajos Lielupes ličos, ar saullēktu un saulrietu pār Zemgales pļavām un mežiem, bet, ja kādam vajag smelties spēku ikdienas darbam, tad jādodas pastaigā pa Čakstes tēva stādīto liepu aleju, kurā aug pašas garākās liepas Latvijā.

Kā atrast "Aučus"? Tos meklējiet Jelgavas – Emburgas – Bauskas lielceļa 6. kilometrā, bet drosmīgākajiem var ieteikt visvecāko satiksmes ceļu – Lielupi. Tad tikai ir jāpārvar pretstraume līdz pat upes likumiem, līdz pašam salu galam, Salgalei. Pabraukt garām "Aučiem" nav iespējams. Lepno, balto savrupmāju var redzēt abu ceļu malā jau pa gabalu.

Uz "Aučiem" var atbraukt pavasarī ievziedu laikā, var atnākt rudenī pa zeltaino lapu paklāju noklātu ceļu un ziemā atbrist pa dziļiem, baltiem sniegiem. Šajās mājās vienmēr uzņems ceļiniekus, lai aprunātos, iepazītos, lai kopīgi pastrādātu, jo čaklas rokas gaida piemājas parks un Čakstes tēva ābeļdārzs, kurš jāatjauno.

"Aučiem" ir jau pastāvīgi draugi: studentu korporācija "Austrums" un tuvējo skolu audzēkņi.

Izžuvušas upes aiz sevis atstāj smiltis, izdzisuši uguns-kuri – pelnus, cilvēks aiz sevis atstāj pēdas ar savu darbu un godam nodzīvoto mūžu. Cilvēks dzīvo mūžīgi savos bērnos un bērnu bērnos.

Mēs nākam un aizejam projām, nesdami katrs savu gaismu, mātes un tēva iedegtu. No mums uz šīs zemes paliek vienīgi tik, cik mēs tumsā spējuši gaismu sēt.

1999. gada decembris

Gunta Micāne

Jelgavas bērnu un jauniešu centra "Junda"
skolotāja

Meklējot paliekošo..

Mums – katram latvietim un visai latviešu tautai – vislielākais šī gadsimta ieguvums ir SAVA VALSTS, es saku bez šaubīšanās, un cilvēki, kas to veidojuši.*

Zemgales plašumos ieskrējušies vēji dzenā saplosītus mākoņus pāri Lielupes pļavām. Tad, sapinušies Latvijā slaidāko liepu gatvē, iekrīt ābeļdārzā, kur agrāko simts kociņu vietā tikai vienas ābeles zari vēl auklē šī rudens ražu. Kā māte viņa tur mierīga un pārliecināta stāv. Kā māte, kas ir izturējusi un sagaidījusi. Viņa – Čakstes tēva dārza pēdējā ābele. Augļu koks, ko stādījis Latvijas valsts pirmais prezidents ar domu, lai tā augtu, kuplotu un dotu bagātu ražu. Un nu šajā gadsimta pēdējā rudenī, kad domājam un sveram, ko esam ieguvuši un ko zaudējuši aizejošā laika posmā, kā leģenda dzīvo stāsts par Jāni Čaksti un viņa dzimtu, kā simbols tai nostājas līdzās atjaunotā pirmā prezidenta līdz galam neuzceltā skaistā dzīvojamā māja Emburgas "Aučos". Līdz galam prezidenta dzīves laikā neuzceltā... Tāpat kā Latvija. Savu plašo dzimtu dramatisko vēsturisko notikumu laikā pasaules ceļos gandrīz vai pazaudējuši. Tāpat kā Latvija. Un tomēr no jauna atdzimusi, zem sava jumta no pasaules tālumiem savus bērnus un bērnbērnus atgriežamies sagaidījusi – citu pacie moties, citu ar domu dzīvot Latvijā, citu te, savā vienīgajā īstajā Dzimtenē, piedzimušu un mūžu nodzīvojušu. Tāpat kā Latvija. Cik tālu Lielupes pļavu vējš, pāri "Auču" jumtiem skriedams, spēs aiznest to gaismu, ko saņemam, atvērdami durvis uz atjaunoto māju un

* G. Micāne. *Ko esam ieguvuši, ko zaudējuši šai gadsimtā? Kādas personības to iezīmē? // Mistērija. – 1999. – Nr. 15. – 6. lpp.*

muzeja telpām tajā? Vai līdz Rīgai un vistālākajai mūsu zemītes robežai aizskanēs mūsu pirmā prezidenta dzīves vadmotīvs – “Visu Latvijai”?

Slaido liepu gatve sasaucas rudens šalkās ar Prezidenta ozolu gatvi lielceļa otrā pusē un sveicienam aizsūta sauju dzeltenu rudens lapu. Uz vienas no tām ir rakstīts – “Ne viss šai pasaulē iznīkst un ne viss ir iznīcināms. Meklē paliekošo.”

Muzeja darba laiks:
trešdienās, ceturtdienās tikai ar iepriekšēju pieteikumu
Piektdienās – 12.00 – 16.00
Sestdienās – 10.00 – 16.00

Muzeja vadītāja
Salgales pamatskolas skolotāja
Māra Glazjeva
Tālr. 30 56344 (skolā), 30 56373 (mājās)

Jānim Čakstem 140

Formāts 84x100/32; 5,5 fiz. iespiidl. Pasūt. nr. 136.
Iespiests: a/s "Poligrāfists",
K.Valdemāra iela 6, Rīga, LV-1010.

1, 46

0
EK

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0300037561

2000-3
L 318

Jāņa Čakstes dzimtas nams "Auči"